

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Malin Mattson

Brandrättegången i Göteborg

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Per- Ole Träskman

Straffrätt

Höstterminen 2000

Innehåll

INNEHÅLL	2
FÖRORD	1
FÖRKORTNINGAR	2
1 INLEDNING	3
2 BROTTET	5
2.1 Lite historik beträffande brotten mot allmänheten	5
2.1.1 Dagens lydelse av mordbrandsbestämmelsen	6
2.1.1.1 Mordbrand	7
2.1.1.1.1 Grov Mordbrand	8
3 BROTTSKONKURRENS	10
4 UPPSÅT- DOLUS	12
4.1 Direkt uppsåt	14
4.1.1 Indirekt uppsåt	14
4.1.1.1 Eventuellt uppsåt	15
4.1.1.1.1 Likgiltighetsfallen	17
5 UPPSÅTET I BRANDRÄTTEGÅNGEN	19
6 HOVRÄTTENS DOM I BRANDRÄTTEGÅNGEN	21
6.1 Påföljdsfrågan	24
7 EFTER LINDOME	25
7.1 Problemen som uppdagades i Lindome fallet	25
8 MEDVERKANSANSVARET	27
8.1 Utvidgat gärningsmannansvar	28
8.1.1 Exempel i praxis	29
9 ETT NYTT TÄNKANDE I DOMSTOLARNAS HÖGSTA INSTANSER?	33
9.1 Sakkunnigas åsikter i media	33

10 UNDERLÅTENHET ATT AVSLÖJA, ANMÄLA ELLER HINDRA BROTT	35
10.1 Underlåtenhet att avvärja allmänfara	36
11 STRAFFVÄRDE	38
11.1 Fastställande av straffvärdet	39
11.1.1 Straffmätning	39
12 PÅFÖLJDSVAL	41
12.1 Straffmaximum vid tidsbestämda fängelsestraff	41
12.1.1 Långa fängelsestraff och unga lagöverträdare	41
12.1.1.1 Sluten ungdomsvård	42
12.1.1.1.1 Livstidstraffet	43
13 SPECIFIKT FÖR BRANDRÄTTEGÅNGEN I GÖTEBORG	45
13.1 En tveksam brottsrubricering och förslag till en ny	45
13.1.1 Nackdelarna med brottsrubriceringen mordbrand	46
13.1.1.1 Kulturella svårigheter och frågor om moral	47
14 VARFÖR DETTA MENINGSLÖSA VÅLD	50
15 EN JÄMFÖRELSE MED KODEMÅLET	53
16 ANALYS OCH SLUTORD	56
LITTERATURFÖRTECKNING	58
Offentligt tryck	58
Litteratur	58
Övriga källor	59
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	61

Förord

När jag skulle börja skriva mitt examensarbete under hösten var det inga problem att välja ämne. Straffrätten var det område som hade fånglat mig mest under min studietid. Jag arbetade på Häktet i Göteborg under sommaren 2000 och fick då uppleva brandrättegången på ett mycket nära håll. Jag fick, som kriminalvårdare, se till att de tilltalade bland annat fick träffa sina advokater, följa dem till polisförhör och att de fick mat till sina celler. Jag kunde även se säkerhetsuppbådet som var, när de skulle både på rättegång i tingsrätt och i hovrätt. Hoten mot de misstänkta var oerhört många och polisen tog dessa på yttersta allvar. Sedan kom domarna. Som vanlig medborgare var man nöjd att fängelsestraffen höjdes i Hovrätten. Man var även tacksam att Hovrätten hade dömt alla fyra för grov mordbrand.

Sedan började man fundera på de långa fängelsestraffen som vi i Sverige är så försiktiga med när det gäller unga människor. Var detta ett sätt att lugna målsäganden? Grov mordbrand, vad betyder det egentligen? Mördar man någon genom att bränna ihjäl dem? Nej, inte riktigt så. I själva verket ”behöver” ju ingen människa komma till skada för att grov mordbrand ska tillämpas. Det är faktiskt väldigt märkligt. En ny definition på detta brott kanske hade varit på sin plats?! Kan det vara så att allmänheten och framför allt målsägande var nöjda med brottsrubriceringen på grund av de trodde det betydde något annat?

En annan sak jag funderade på var om dessa tilltalade i brandrättegången dömdes för grov mordbrand alla fyra, för att samtliga tilltalade i Malexanderrättegången blev dömda för mord av Svea Hovrätt. Man ignorerade i brottsrubriceringen det faktum att huvudmannen Shoresh Kaveh var mer aktiv än de andra tilltalade, men det kan jag återkomma till senare. Hur stor inverkan hade det faktum att 63 unga människor dog i branden? Var fanns uppsåtet? Var det uppsåt att framkalla fara för andra eller var uppsåtet att förstöra lokalen. Fanns uppsåtet i att likgiltigt gå därifrån utan att tillkalla hjälp? Var uppsåtet att döda någon och spelade det någon roll i frågan om grov eller inte grov mordbrand? En uppsåtlig handling men uppsåt att göra vad?

Dessa är några av funderingarna jag har om den svåraste brandkatastrof i Sverige i modern tid och angående detta speciella fall, Sveriges största utredning och i särklass största rättegång. Jag ska försöka utreda några av de uppkomna problemen i detta ämne och eventuellt klargöra dem.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
Ds	Departementsserien
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juristtidningen
NJA	Nytt Juridisk arkiv, avd. I
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SL	Strafflagen av år 1864
SOU	Statens offentliga utredningar
Utl.L	Utlänningslagen

1 Inledning

Den 29 oktober 1998 utbryter en brand i en fabrikslokal vid Backaplan på Hisingen i Göteborg. I lokalen, som tillhör den Makedoniska föreningen, pågår en fest och flera hundra ungdomar deltar. Klockan 23.43 larmas SOS Alarm. Klockan 23.50 anländer första brandbilen tillsammans med en ambulans. Efter fyrtio minuter finns det sexton ambulanser på plats. Klockan 02.47 är branden släckt efter en massiv insats.¹ Samma kväll kommer de första ryktena om att branden är anlagd. Branden krävde 63 dödsoffer och över 200 skadade.² Branden startade i trapphuset på festlokalens kortsida där den ena av de båda nödutgångarna fanns. Scenen med musikanläggningen låg nära den utgången. När dörren till trapphuset öppnades tillfördes syre till branden. Branden blev explosionsartad och fick ett mycket snabbt förlopp. Rökgaser spreds från trapphuset och lokalens kortsida längs innertaket mot andra sidan i lokalen. Den enorma hettan på 500-600 grader som utvecklades ledde till en så kallad övertändning. Övertändningen innebar att rökgaserna började brinna och hela lokalen fylldes genom de brinnande gaserna explosionsartad och snabbt av eld. En diskjockey grep mikrofonen och varnade över högtalaranläggningen att det brann och manade ungdomarna att springa ut ur lokalen. Kaos och förvirring uppstod och panik bröt ut när ungdomarna i den stora trängseln försökte nå den enda utgång där det var möjligt att komma ut. En del av ungdomarna lyckades krossa de högt belägna fönstren längs festlokalens långsida och kunde den vägen ta sig ut ur lokalen. Det stora flertalet av de som var med på festen försökte nå utgången och trapphuset vid festlokalens entré. Många lyckades inte komma ut i trängseln och blev kvar i lokalen. Andra tog sig till ett rum som var beläget alldeles nära utgången och sökte där förgäves räddning. Åter andra nådde ända fram till dörren ned till trapphuset, men blev fastklämda i dörröppningen. Ungdomarna låg i travar på varandra och kilades fast på ett sätt som gjorde det omöjligt att utan hjälp av andra ta sig ut ur lokalen. Sextiotre ungdomar omkom i branden- 60 omkom på brandplatsen, en avled efter ankomst till sjukhus och två dog senare på sjukhus. Enligt den rättsmedicinska undersökningen avled samtliga 63 dödsoffer av rökgasförgiftning. Rökgasen innehåller giftiga ämnen som kolmonoxid och cyanid och döden inträffar mycket snart på grund av total syrebrist. Andas man in rökgas tar det endast fyra till åtta andetag eller ungefär trettio sekunder innan man förlorar medvetandet. 213 ungdomar skadades i branden, varav 150 blev inlagda på sjukhus. 74 stycken av dem behövde vård på intensivvårdsavdelning. Tretton patienter var tvungna att bli förflyttade från Göteborg för specialistvård på brännskadeavdelningar på olika ställen i Sverige och i Norge.³

¹ Historik över branden, brandrättegången 20000830, Göteborgs Posten

² Jusektidningen nr 9, 2000, s.9

³ Brandkatastrofen i Göteborg, SOU 1999:68, s.25f

Länge trodde man att det var ett fruktansvärt rasistdåd som låg bakom, då flertalet av ungdomarna på festen var av utländsk härkomst.

Från anhöriga riktades mycket kritik mot myndigheter som höll i olika delar av utredningen med anledning av brandrättegången. Mest riktades det kritik mot förundersökningen. Man tyckte att den tagit alldeles för lång tid, polisen hade förhört onödigt många personer, man undanhöll sanningen om brandorsaken och att utredningen även i andra fall var bristfällig.⁴

Den 5 januari år 2000 häktas två 19-åringar och en 20-åring, tidigare inte aktuella i brandutredningen, misstänkta för grov mordbrand, alternativt medhjälp därtill. Den 13 februari häktas ytterligare en man, på sannolika skäl misstänkt för grov mordbrand. I sammanlagt 261, 240, 239 respektive 200 dagar sitter dessa ungdomar anhållna och häktade, misstänkta för mordbranden på Backaplan.⁵ Den 3 maj börjar den största rättegången i svensk historia på Svenska Mässan i Göteborg. Antalet målsägande har uppgått till över 300. Tingsrätten meddelar senare sin dom den 8 juni. Alla fyra åtalade döms för grov mordbrand. En av dem får åtta års fängelse, den så kallade "huvudmannen", två får sex års fängelse och den yngste, som var sjutton år när brottet begicks döms till tre års sluten ungdomsvård. Domen överklagas.

Hovrättsförhandlingarna inleds den 27 juli 2000 och även dessa hålls i Svenska Mässan. Domen kommer den 29 augusti och alla fyra döms även här för grov mordbrand, men för två åtalade höjs straffen. Mohammadamini och Arsani, som båda dömdes till sex års fängelse i första instansen får nu sju år. För "huvudmannen" Kaveh och Mohammadyeh fastställs tingsrättens dom, åtta års fängelse och tre års sluten ungdomsvård.⁶

Frågorna som jag har ställt mig när det gäller detta rättsfall är följande:

1. Hur bedömde hovrätten uppsåtsfrågan och varför redogjorde den inte mer specifikt vilken sorts uppsåt de hade handlat med?

2. Varför togs inte vållande till annans död upp av åklagarna?

Resultatet av mordbranden var ett oaktsamhetsbrott men varför berörde inte åklagarna detta i gärningsbeskrivningen?

3. Hur kunde man döma i medgärningsmannaskap när det endast var bevisat att Shoresh Kaveh hade tänt eld nere i kulverten?

Var domstolen tvungen att komma fram till en fällande dom i detta fall att de utgick ifrån uteslutningsmetoden. Det anses vara utrett att de fyra tilltalade var nere i kulverten, men ska de dömas på den grund att de endast befann sig där? Då hade kanske Lindomefallet idag också lett till en fällande dom då de båda tilltalade befann sig i bostaden där mannen blev berövad livet?!

Jag hoppas kunna svara på dessa frågor i arbetet.

⁴ Brandkatastrofen i Göteborg, SOU 1999:68, s. 136

⁵ Hovrätten för Västra Sverige, B 2957-00, s.3-6

⁶ Brandrättegången 2000-08-30, Göteborgs Posten

2 Brottet

2.1 Lite historik beträffande brotten mot allmänheten

Före 1890 löd mordbrandsparagrafen så här:

Sätter man uppsåtligen eld å hus, byggnad, fartyg eller annat, der menniskor bo, eller vanligt eller veterligt är, att de eljest vistas, eller å något, hvarifrån elden till sådana boningar eller vistelserum lätteligen spridas kan; dömes, för **mordbrand**, till straffarbete från och med sex till och med tio år; dock må, der omständigheterna äro synnerligen mildrande, tiden för straffarbete nedsättas till fyra år, samt, om ej någon å stället förevar och för fara blottställdes, till två år. Fick någon, som förevar, af branden svår kroppsskada; varde mordbrännaren dömd till straffarbete på lifstid eller från och med åtta till och med tio år. Fick den, som förevar, af branden döden; miste mordbrännaren lifvet, eller dömes till straffarbete på lifstid.

I slutet av 1800- talet var den legala terminologin för brottet mordbrand ”eldskada af uppsåt” men i daglig tal, i domstolsutslag och i lagförarbetena sade man mordbrand som var från äldre tiders språkbruk. Man ansåg då att det var lättare att använda sig av benämningen mordbrand och många tyckte att ”eldskada af uppsåt” var tyngre och därmed svårare att använda.⁷

Brotten mot allmänheten erhöll sin nya lydelse genom 1948 års lagstiftning och kom att behandlas i SL 19: 1 och 19:2.⁸ I Straffrättskommitténs betänkande från 1944 lades förslaget fram att den effekt som skall ha åstadkommit med mordbrand, är att någon anlagt brand. Föremål för mordbrandsbrott förklarades vidare vara människoboning och lokal där det är vanligt eller känt att människor vistas. Enligt kommitténs mening var det ej lämpligt att angiva mordbrandsobjektet genom en uppräknig av vissa kategorier av egendom. De menade att som mordbrandsobjekt bör vilken som helst egendom godtagas, om elden farmkallar sådan fara som bör vara utmärkande. Ändringen som gjordes i 1948 års lagstiftning förklaras således i SOU 1944:69 och straffrättskommittén beskriver ändringen som en inskränkning av det såsom mordbrand straffbara området. Enligt förslaget fordras nämligen , till skillnad från SL´s mordbrandsrekvisit, att fara föreligger i det särskilda fallet. Ett anläggande av brand, där ej fara föreligger, skall inte medföra straff efter den för mordbrand stadgade stränga straffskalan. Förfaringssättet vid mordbrand anges, liksom i äldre lag, såsom ett eldåsättande. Det krävs, att en självständig eld uppkommit i ett

⁷ Om mordbrandsbrotten enligt svensk rätt, Tidskrift for Retsvidenskab 1897, s. 308f

⁸ Lagstiftning om brott mot..., Straffrättskommitténs betänkande 1944, s. 360

föremål som kan utgöra mordbrandsobjekt. Förberedelse till brand räcker således inte utan brand skall ha uppstått.⁹

Brand definieras i Försäkringsavtalslagens 79§. Brand skall hänföras till "eld som kommit lös". Det skall alltså brinna med låga och inte endast pyra. För det andra krävs det att branden inte är under kontroll.¹⁰ Brotten mot allmänheten straffbeläggs till skillnad från till exempel brotten mot person, på grund av sin särskilda farlighet på ett tidigare stadium, farestadiet. Det behöver icke vara bestämt vare sig det rör sig om person eller egendom. Som exempel kan man ta att en mordbrand kan hota såväl grannarnas egendom som grannarna själva. Med hänsyn till att brott mot allmänheten innebär fara för vem som helst eller en obestämd krets, det vill säga allmänheten, ansågs det i 1948 års lagstiftning att dessa brott fortfarande förtjänade att behandlas som en särskild brottsgrupp.¹¹ Brotten består av och har bestått av sedan slutet av 1800- talet, framkallande av fara, allmänfara och därav namnet allmänfarliga brott.¹²

Sammanfattning

Enligt 1948 års lagstiftning beskrevs den brottsliga handlingen vid mordbrand, att någon anlägger brand. Med brand menades att elden var lös. Därutöver krävdes att branden inneburit fara för annans liv och hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Det behöver inte just vara fara för att elden skulle skada annan eller annans egendom utan även fara för att branden på annat sätt skulle orsaka skada, som t.ex. genom att utveckla kvävande rök, tvinga en människa till ett livsfarligt språng eller få ett sprängämne att explodera. Att egendom av vilket slag som helst gjordes till mordbrandsobjekt innebar en utvidgning av brottsområdet i förhållande till äldre lag. En inskränkning gjordes däremot genom att ett anläggande av brand, som ej i det specifika fallet inneburit fara, inte längre skulle bedömas som mordbrand. Om skada skulle uppkomma i sådant fall skulle endast skadegörelseansvar vara aktuellt.¹³

2.1.1 Dagens lydelse av mordbrandsbestämmelsen

I Brottsbalkens 13 kapitel 1§ finns mordbrandsbestämmelsen och i §2 finner vi grov mordbrand. Brottbeskrivningarna i 13 kap. BrB är universellt tillämpliga vilket betyder att det inte har någon betydelse var gärningen förövas.¹⁴

BrB 13:1

Om någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, döms för *mordbrand* till fängelse, lägst två år och högst åtta år. Är brottet mindre allvarligt, döms till fängelse, lägst ett år och högst tre år. (Lag 1993:207)

⁹ Lagstiftning om brott mot..., straffrättskommitténs betänkande 1944, s.361ff

¹⁰ a.a. , s.362

¹¹ Brott mot stat och allmänhet, Beckman, Bergendahl, Strahl, s.25

¹² Om mordbrandsbrotten i svensk rätt, Tidskrift for Retsvidenskab 1897, s 300

¹³ Brott mot stat och allmänhet, Beckman, Bergendahl, Strahl, s. 27

¹⁴ Brotten del III, N Jareborg, s.21

BrB 13:2

Är brott som i 1§ sägs att anse som grovt, skall för *grov mordbrand* dömas till fängelse på viss tid, lägst sex år och högst tio år, eller på livstid.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om branden anlagts i tättbebyggt samhälle, där den lätt kunde sprida sig, eller eljest inneburit fara för flera människor eller för egendom av särskild betydenhet.

2.1.1.1 Mordbrand

Den brottsliga gärningen vid mordbrand består i framkallande av en primär effekt, brand, som innebär fara för annan till liv eller hälsa eller omfattande förstörelse av annans egendom.¹⁵ Mordbrandsobjekt är allt som kan brinna.¹⁶

Det alternativa rekvisitet som lagen uppställer ”fara för omfattande förstörelse av annans egendom” förstås en *kvantitativt* omfattande förstörelse, även om egendomens värde utifrån en exempelvis ekonomisk eller kulturell synpunkt spelar en viss roll i gränsdragningsituationer. Är egendomen utan större värde krävs alltså fara för förstörelse av betydligt större kvantiteter än när egendomen är värdefull. Men högt värde kan inte mer än i begränsad utsträckning kompensera brist i kvantitet. I NJA 1980 s. 191 ansågs fara för totalförstöring av en bil värd 95000 kronor inte innebära mordbrand.¹⁷

Mordbrand är ett så kallat farebrott. Det straffvärda ligger i att på visst sätt framkalla fara för att en viss effekt uppkommer. Den effekt det rör sig om är att annan person dödas eller tillfogas ohälsa eller att det sker en omfattande förstörelse av annans egendom. Mordbrandsstadgans tillämpning utesluts inte av att faran i det aktuella fallet förverkligats även om mordbrand är ett som ovan nämnts, ett farebrott. Vad som då inträffar när det gäller de fall då gärningen inneburit fara för liv, är att en situation med brottskonkurrens uppstår. Detta innebär att i vissa av de allvarligaste fallen av mordbrand, där gärningsmannen avsett att beröva annan livet, skall han dömas för mordbrand och för mord eller försök till mord.¹⁸ Brottskonkurrens tas upp även senare i arbetet.

Även om mordbrandsparagrafen främst tar sikte på fall av ”katastrofkaraktär”, där ett flertal personer utsätts för livsfara, räcker det med att branden innefattar fara för att en annan person skadas till liv eller hälsa.¹⁹

Att faran i mordbrandsbrottet förverkligas krävs inte och det saknar betydelse om brand anlagts i det som gärningsmannen själv äger, såvida farerekvisitet är uppfyllt. I subjektivt avseende fordras uppsåt i förhållande till alla de objektiva förutsättningar för ansvar för vilka nu redogjorts. Först och främst ska anläggandet av branden ske uppsåtligen. Utöver detta krävs det att uppsåtet omfattar att därigenom framkalla fara för annans liv eller

¹⁵ Brottsbalken En kommentar Del II, L Holmqvist m.fl. ,s.22

¹⁶ Brotten del III, N Jareborg, s. 21

¹⁷ a.a., s. 22

¹⁸ SOU 1986:14 s. 260f

¹⁹ Brotten del III, N Jareborg, s. 22

hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Gärningsmannen skall med andra ord, åtminstone på det sätt som utmärker eventuellt uppsåt, känna till de omständigheter varav kan uteslutas att branden innebär sådan fara. Om han brister i insikten om omständigheterna och därför är övertygad om att fara är utesluten kan han inte dömas för mordbrand men likväl för skadegörelse då han genom att antända annans egendom uppsåtligt skadar denna. Att gärningsmannen har uppsåt att skada annan eller hans egendom krävs å andra sidan inte. Straff för vållande till annans död ådöms i konkurrens med straffet för mordbrand. Man höjer då straffmaximum i 1§ med två år enligt BrB 26:2

När det föreligger fara för annans liv eller hälsa torde det ytterst sällan ha ett straffvärde som är lägre än två års fängelse.²⁰

I RH 1995:51 utdömdes fängelse i fyra år för mordbrand under följande omständigheter.

Den tilltalade besökte sin f.d. sambo, bosatt i ett hyreshus. Sedan han fått klart för sig att hon inte ville återuppta deras förhållande, hämtade han tändvätska, hällde ut av den i lägenheten och tände på. Risk förelåg att branden hade spritt sig till övriga delar av fastigheten om den inte hade upptäckts och släckts i tid. Skador för ca 350000 kronor uppkom.

Hovrätten, som betecknade gärningen som i viss mån en impulshandling, antecknade häremot att händelseförloppet varit relativt utdraget, att det måste anses som försvårande att anlägga brand i ett flerfamiljshus, beläget inom tätbebyggt område, att betydande värden gått till spillo och att reparationskostnaderna varit höga. Med hänvisning till att gärningen inte föregåtts av någon planering och till att den syntes ha varit inriktad endast på att åstadkomma materiell förstörelse – ej till att skada någon människa – ansågs strafftidens längd kunna stanna vid fyra år.²¹

2.1.1.1.1 Grov Mordbrand

Denna paragraf, BrB 13:2 motsvarar den äldre SL 19:2 i 1948 års lydelse. Här är frågan vad som gör en mordbrand till en grov sådan?

Ett exempel som *kan* innebära att brottet är grovt är att branden anlagts i ett tätbebyggt område med stor risk att den sprids. Detta gäller även annan tät bebyggelse med motsvarande spridningsrisk. Annan anledning till grov mordbrand är att branden inneburit fara för flera människor eller för egendom av särskild betydenhet, som kan vara att egendomen är av ovanligt stor omfattning eller ekonomiskt värde. Det kan också vara att den i kulturellt eller annat hänseende är särskilt betydelsefull. Även andra omständigheter som inte nämns i lagtexten som kan föranleda grov mordbrand är till exempel extraordinära omständigheter som försämrar släckningsarbetet.²²

Om faran förverkligats eller ej är inte avgörande kriterium för användandet av 13:2 utom i den mån detta är ägnat att klargöra farans storlek. Att

²⁰ Brottsbalken En kommentar Del II, L Holmqvist m. fl. s. 24f

²¹ Studier rörande påföljdspraxis, G Sterzel, kap. 4-1

²² Brottsbalken En kommentar, L Holmqvist m.fl., s.26

människoliv gått till spillo behöver å andra sidan inte nödvändigtvis medföra att mordbrand anses vara grov.

För att särskilt betydande fara skall kunna medföra att mordbranden bedöms som grov krävs att faran är täckt av uppsåt åtminstone så att gärningsmannen känner till, om än endast på det sätt som utmärker eventuellt uppsåt, de omständigheter varav kan slutas att gärningen bör bedömas som grov mordbrand.²³

Man kan se en tydlig tendens här att mordbrand är ett lagstadgande angående allmänfarliga brott som till största del inriktar sig på förlust eller förstörelse av egendom samt spridningsrisk av brand. Det är inte ett obligatoriskt rekvisit att skapa fara för annans liv och hälsa. Det står mycket tydligt att antingen är det framkallande av fara för annans liv och hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. Hade det inte dött 63 personer i brandkatastrofen, skulle utgången i målet, rent hypotetiskt kunna bli densamma. Som det står i lagtexten är spridningsrekvisitet uppfyllt, fara för flera människor likväl och även egendom kunde förstöras genom att de tände eld nere i kulverten. Det är en farlig tanke att leka med och därför tänker jag återkomma till ett förslag till en ny definition av mordbrandsparagraferna. I RH 1996:147 dömdes en man för grov mordbrand där branden inneburit fara för fem personer. Byggnaden åsamkades skador för 300000 kronor och fyra personer utöver mordbrännaren fick rökskador. Branden var enligt hovrätten att bedömas som grov då branden som ägt rum nattetid inneburit fara för flera människor= fyra stycken samt att personerna vistats på en sluten avdelning med begränsad möjlighet att ta sig ut. För mordbrännaren var det återfall i brott och han var omhändertagen samma år på grund av dråp. Han blev dömd till vård inom socialtjänsten.

²³ Brottsbalken En kommentar, L Holmqvist m.fl. ,s.26

3 Brottskonkurrens

Straffbudena i Brottsbalkens 13 kapitel är tillämpliga i brottskonkurrens med stadgandena om brott mot liv och hälsa i 3 kapitlet samma balk och kan förklaras med hänvisning till de skilda skyddsintressena: de allmänfarliga brotten skyddar allmänhetens intresse och täcker alltså farestadiet betydligt mer än den skada, vars förverkligande uppfyller 3 kap:s straffbud.²⁴

Konkurrensförhållande av så kallad interferenstyp föreligger även i 13 kapitlet i förhållande till skadegörelsebrotten i BrB 12 kap. Brottbeskrivningarna i 13 kap. täcker i stor utsträckning fall där annans egendom skadas.

När det gäller subsidiaritet vid interferens är det svårare att finna en klar regel, men utgångspunkten torde vara att båda de konkurrerande straffbudena är tillämpliga. Lagstiftarna kan i förarbetena ha tagit ställning för att endast ett av straffbudena bör tillämpas. Enligt praxis torde bara det strängare straffbudet vara tillämpligt, om de båda stadgandena är likartade med hänsyn till skyddsintresse, angreppsriktning och rättsligt sammanhang. Detta gäller särskilt om skillnaden i straffskalor är stor. En brottstyp kan anses vara svårare än en annan, även om straffskalorna är lika, just kanske för att högre maximum är stadgat för grova fall eller straffmättningspraxis ligger på en högre nivå. När utförandet av det ena brottet är en omständighet som kan göra att ett annat brott bedöms som grovt, är i allmänhet endast straffbudet rörande det senare att tillämpa. I detta fall läggs viss vikt vid skillnaden i straffskala. Många fall av den här typen har inte att göra med regelkonkurrens, utan rör konkurrens mellan ett flertal konkreta brott.²⁵ När det gäller konkurrens mellan brott enligt Brottsbalkens 3 kapitel, det vill säga brotten mot liv och hälsa och de allmänfarliga brotten ges normalt inget brott företräde utan man dömer i brottskonkurrens.²⁶ Därför skulle man ha kunnat, om åtalet varit utformat på det sättet, döma de fyra tilltalade i brandrättegången för grov mordbrand och grovt vållande till annans död. Anledningen varför man inte dömer i brottskonkurrens i vissa fall är att tillämpningen av båda straffbudena skulle innebära en omotiverad dubbelbestraffning.²⁷ Om vi ser på de så kallade skadebrotten i BrB 3 kap så konsumerar till exempel ett fullbordat mord givetvis försök till mord. Motsvarande gäller även relationen skadebrott- farebrott. Man skall därför inte döma för framkallande av fara för annan, när man dömer för ett brott varigenom faran har förverkligats. Om den framkallade faran inte helt har förverkligats, är gärningens farlighet en omständighet att beakta vid placering i svårighetsgrad och straffmätning.

Specialitet föreligger inte: så är ju till exempel brottet mordbrand i vissa hänseenden vidare än skadegörelsebrottet då det även kan innefatta ett

²⁴ Straffrättens konkurrensproblem, M Löfmarck, s. 106f

²⁵ Straffrättens gärningslära. N Jareborg, s. 170

²⁶ a.a. s186

²⁷ a.a., s. 171

riskerande av människoliv.²⁸ Specialitet är när lagen bryter ut en del av vad som inryms under ett straffstadgande till särbehandling i ett annat straffbud. Detta straffbud upprepar en kriminalisering, som sker genom det första mera generella straffstadgandet, men tillägger särskilda krav som gör att det framstår som en specialitet, ex. barnadråp. Då denna speciella paragraf i BrB 3:3 sänker straffskalan från de "ordinarie" brotten såsom mord och dråp kallas detta privilegation och det motsatta kvalifikation²⁹ Det finns fall där det ena brottet varit ett medel för det andra och då finns det lagstöd för att anse att subsidiaritet ska föreligga.

Att ett brott varit ett medel för ett annat är inte ensamt för sig tillräckligt härför. I NJA 1959 s.150 ansågs en man ha begått mordbrand för att bedraga en försäkringsgivare, vilket ledde till att han dömdes för mordbrand och bedrägeri i brottskonkurrens.³⁰ Med hänvisning till de skilda skyddsintressena i Brottsbalkens 13 kapitel och 3 kapitel är straffbuden i dessa kapitel tillämpliga i brottskonkurrens. Det är alltså fullt möjligt att döma för mordbrand och vållande till annans död. Varför inte åklagarna i brandrättegången yrkade ansvar för vållande till annans död är märkligt.

²⁸ Straffrättens konkurrensproblem, M Löfmarck, s. 90

²⁹ Straffansvar, M Leijonhufvud, S Wennberg, s.57

³⁰ Allmän straffrätt..., I Strahl, s.426

4 Uppsåt- Dolus

I svensk lag ges ingen definition av begreppet uppsåt. Det är utvecklingen i doktrin och rättspraxis som har lett till en mera precis bestämning av vad som i straffrätten skall förstås med uppsåt. Uppsåtsrekvisitet har avseende såväl på insikten i förhållandena som på viljeinriktningen.³¹ Detta beskrivs även i Straffansvarsutredningen och de beskriver detta som att uppsåtsrekvisitet har traditionellt utformats genom en växelverkan mellan doktrin och rättspraxis.³² Uppsåt till gärningars effekter har tre former: direkt uppsåt, indirekt uppsåt och eventuellt uppsåt. Om inte direkt uppsåt särskilt krävs, är det tillräckligt att någon form av uppsåt krävs. I princip skall alla de förhållanden som är objektiva brottsrekvisit vara omfattade av det subjektiva rekvisitet uppsåt; med andra ord vara täckta av uppsåt. Uppsåt till gärningsmoment anses vara uppfyllt dels när full visshet, dels när man kan konstatera att eventuellt uppsåt föreligger. Uppsåt gränsar mot det andra slaget av subjektiva rekvisit, oaktsamhet - culpa, som innebär en brist på viss krävd uppmärksamhet och/eller aktsamhet.³³ Istället för termen oaktsamhet användes i lagen också andra uttryck såsom vårdslöshet. Uttrycken kan, beroende på det sammanhang i vilket de förekommer, ha något skiftande betydelse. Ordet vålla brukar användas för att omfatta orsakande genom oaktsamhet. Exempel härpå är BrB 3:7. Det är inte möjligt att beträffande rekvisitet oaktsamhet ge en definition motsvarande definitionen av uppsåtsrekvisit. För alla fall av oaktsamhet utmärkande är, att oaktsamheten är en avvikelse från erforderlig aktsamhet. I denna aktsamhet ligger ett krav på att gärningen skall avvika från ett aktsamt beteende, dels också att det kunnat begäras av gärningsmannen att han iakttagit erforderlig aktsamhet.³⁴

För att uppsåtsrekvisitet skall vara uppfyllt krävs inte att gärningsmannen direkt tänker på alla de omständigheter som skall vara omfattade, täckta av hans uppsåt. Att han kan erinra sig dem om han tänker efter är tillräckligt för att uppsåtsrekvisitet skall vara uppfyllt.³⁵ Det krävs alltså att något gjorts av gärningsmannen och inte endast att det hänt något med honom + att det krävs viss vetskap eller kännedom om de förhållanden vartill uppsåt erfordras. En människa kan få anses medveten om allt det hon en gång lärt känna eller tänkt på och sedermera inte glömt. Om vad hon glömt torde hon inte ha sådan kännedom som fordras för att uppsåt skall anses föreligga.³⁶ En fråga som har kommit upp är om det inte är tillräckligt för ansvar för uppsåtligt brott att gärningsmannen ansett det i hög grad sannolikt att han skulle orsaka sådan effekt vars uppsåtliga orsakande är straffbelagt. I rättspraxis på senare tid har denna fråga besvarats nekande. Tanken att

³¹ Brottsbalken En kommentar Del I, C Holmberg, B Hult m.fl., s.36f

³² Straffansvarsutredningen, SOU 1996:185, del I, s.110

³³ Skuld, S Cavallin, s. 220

³⁴ Brottsbalken En kommentar Del I, C Holmberg, B Hult m.fl., s. 41

³⁵ a.a. s. 40

³⁶ Straffansvarsutredningen, SOU 1996:185, del I, s. 16f

uppsåtsrekvisitet skulle kunna vara uppfyllt genom ett sådant så kallat sannolikhetsuppsåt har avvisats. I NJA 1980 s.514 och i NJA 1959 s.63³⁷ avvisade HD tanken på sannolikhetsuppsåt och att det skulle vara tillräckligt för att uppfylla uppsåtsrekvisitet. Straffansvarsutredningen från 1996 har föreslagit ett slags kvalificerat sannolikhetsuppsåt, ett s k insiktsuppsåt. Bedömningen i sannolikhetsuppsåtet är strikt inriktad på gärningspersonens aktuella insikt. Detta framhålls med stor skärpa. Sannolikhetsuppsåt som gräns mot culpa är alltså klart och tydligt ett uppsåt, som avser den aktuella insikten och inte en bedömd normalinsikt.³⁸ Professor Jareborg lanserade 1969 ett avsiktlighetsuppsåt som ett instrument för att kunna dra gränsen mellan dolus och culpa. Detta uppsåt består i att gärningspersonen har visshet eller tror, dock inte bara misstänker, att en effekt kommer att inträffa eller att en viss gärningsomständighet föreligger. Tro skall här förstås som att något accepteras som sant. Genom detta begrepp tro menar Jareborg att man dels undviker associationer till krav på viljeakter, dels uppnår en koncentration på episodisk skuld till skillnad från karaktärsskuld som vid dolus eventualis. Jareborgs avsiktlighetsuppsåt återkommer i Straffansvarsutredningens förslag på insiktsuppsåt. Man kan säga att insiktsuppsåtet är ett reviderat avsiktlighetsuppsåt.³⁹

Underlåtenhet kan liksom handling vara täckt av uppsåt. För detta krävs inte ett beslut att underlåta, men det krävs viss insikt om underlåtenheten. Uppsåt är att skilja från motiv. Att någon har klandervärda motiv är inte tillräckligt för att hans gärning skall vara uppsåtligt brott, men om han begått brott kan hänsyn till hans motiv väga in vid straffmätningen.⁴⁰

Något av det svåraste för det svenska rättssystemet är att få en klar bild av hur man ska bevisa eller utröna om en handling är begången med uppsåt eller ej. Då mordbrand är ett brott som kräver uppsåt ska jag försöka utröna begreppen samt se om det verkligen förelåg uppsåt och i så fall vilken typ av sådan.

En ofta använd definition av uppsåt är att handla med vett och vilja. Sedan blir det mer oklart när man ska definiera vad som står bakom viljebegreppet. Den differentierade bedömningen av uppsåt och oaktsamhet grundar sig på att den som handlar uppsåtligt har gjort ett medvetet beslut att utföra en handling som riktar sig mot ett skyddat rättsgott, vilket saknas när det gäller oaktsamhet.⁴¹

Det förutsätts att man delar upp brottsbegreppet ”objektiva sida” i tre delar: handling, effekt och handlingens ledsagande omständigheter, som man även kan kalla gärningsmoment.

³⁷ Straffansvarsutredningen, SOU 1996:185, del I, s.38

³⁸ a.a., s. 121

³⁹ Skuld, S Cavallin, s. 223

⁴⁰ kommentar till Brottsbalken, C Holmberg, B Hult m.fl., s. 40

⁴¹ Allmän Straffrätt en introduktion, D Frände, s.118

Man delar således upp uppsåt till effekt i tre former:

Dolus directus- direkt uppsåt: Den handlande har åsyftat att åstadkomma effekten såsom mål eller medel till ett mål.

Dolus indirectus- indirekt uppsåt: Den handlande har insett att effekten med säkerhet skulle följa av handlingen, varvid det är tillräckligt om effekten insetts vara nödvändigt förbunden med förverkligandet av en åsyftad effekt

Dolus eventualis- eventuellt uppsåt: Den handlande har insett att effekten kunde inträda och visshet om dess inträde skulle ej ha avhållit honom från att företaga handlingen.

4.1 Direkt uppsåt

För att direkt uppsåt skall föreligga krävs inte, att den handlande tänker på det vartill uppsåt krävs.⁴² Det spelar ingen roll om effekten är det slutliga målet eller om den är ett genomgångsled för något annat längre bort liggande mål. Den som avlossar ett skott mot en person för att åstadkomma dennes död har direkt uppsåt i förhållande till döden, oberoende av om han drivs av hat till personen eller ytterst av en önskan att få arva honom. Kravet på direkt uppsåt innefattar ett krav på en viss viljeinriktning hos gärningsmannen. Utöver det behöver han inte ha någon särskild insikt eller vetskap om det han strävar efter.⁴³ Även ett villkorligt syfte konstituerar direkt uppsåt: den som gör inbrott i ett hus för att stjäla, om det finns pengar där eller om han inte träffar på någon person, har direkt uppsåt att stjäla. För direkt uppsåt krävs inte att gärningsmannen värderar syftet positivt eller att han finner behag i att utföra gärningen.⁴⁴ För att fordra direkt uppsåt användes numera ordet avsikt. Man kan även se samma tendens med ordet söker.⁴⁵ Ett exempel på när direkt uppsåt användes i praxis är i NJA 1975 s. 585 och slutsatserna där var att det krävs direkt uppsåt för att döma för spioneri.

4.1.1 Indirekt uppsåt

Uppsåtet kan vara indirekt uppsåt om det omfattar en biprodukt till vad gärningsmannen åsyftar. Här är gärningsmannen övertygad om att en viss effekt kommer att inträda som en följd av handlingen, men denna effekt är inte syftet med handlingen. Som ett specialfall av indirekt uppsåt brukar räknas det fallet att den brottsliga effekten för gärningsmannen framstår som en nödvändig biverkan till det han eftersträvar.⁴⁶ Ett klassiskt exempel är en redare som ställer en tidsinställd bomb i lastrummet på ett fartyg i syfte att den skall explodera när fartyget kommer ut till havs, så att fartyget sjunker och redaren får ut försäkringsbeloppet. Till allt detta har han direkt uppsåt.

⁴² Med vett och vilja, Monica Strömmerstedt, s.24

⁴³ Staffansvar, M Leijonhufvud S Wennberg, s. 62

⁴⁴ Uppsåt och oaktsamhet, N Jareborg, s.10

⁴⁵ kommentar till Brottsbalken, C Holmberg, B Hult m.fl., s.37

⁴⁶ Straffansvar, M Leijonhufvud S Wennberg, s.63

Han inser också att en del av besättningen kan omkomma på grund av detta. Det är dock inte eftersträvat att någon människa ska dö, varken som mål eller medel. I förhållande till annans död har han indirekt uppsåt.⁴⁷ Ett exempel där det dömdes för indirekt uppsåt är NJA 1927 s.1.

4.1.1.1 Eventuellt uppsåt

Det föreligger då gärningsmannen inser att det är möjligt att effekten kommer att inträda, med andra ord att det föreligger en risk för effekten.

Det fordras att domstolen kan besvara jakande på ett så kallat *hypotetiskt prov*.⁴⁸ Denna prövning genomförs i två led:

1. Var den tilltalade medveten om möjligheten att omständigheten förelåg eller att följden skulle inträffa? Den tilltalade skall ha misstänkt eller varit tveksam om omständigheten eller följden. Det krävs inte att han vid handlingen har tänkt på möjligheten.
2. Hur skulle den tilltalade ha handlat om han varit viss om omständigheten eller följden?

Domstolen kan komma fram till att *dolus eventualis* föreligger om och endast om de anser sig kunna hålla för visst att den tilltalade skulle företagit handlingen, även om han hade varit säker på att omständigheten förelåg eller att följden skulle inträffa.⁴⁹ Med andra kan man säga att domstolen ska hålla för visst att den tilltalade är så kylig och beräknande att visshet om följderna inte skulle ha avhållit honom från handling. Om domstolen inte finner det fullt säkert att direkt eller indirekt uppsåt föreligger, kan den ha att döma för uppsåtligt brott under åberopande av att gärningen i allt fall begåtts med eventuellt uppsåt.⁵⁰

Enligt min mening är det hypotetiska provet teoretiskt oerhört komplicerat, på gränsen till en omöjlighet. Om man ska se det krasst så är det ju så att endast kallblodiga mördare eller psykopater skulle svara ja på det hypotetiska provet. Å andra sidan är det inte svårare än att advokaterna säger åt sina klienter att neka till samma handling om de hade varit medvetna om konsekvenserna. Att domstolen sedan ska hålla för visst att en person hade gjort samma sak om han hade vetat följderna är en omöjlighet då detta är som namnet säger; en hypotes.

Advokat Thorulf Arvidsson skriver i Göteborgs Posten om detta problem. Han skriver att det är ganska vanligt att brottmålsadvokater gör gällande att deras klienter inte haft uppsåt, trots att de utfört den gärning som åklagaren påstår. Kan då åklagaren sedan inte visa direkt eller indirekt uppsåt återstår det endast för denne att använda sig av *dolus eventualis*. Den fråga som då oundvikligen kommer upp är hur domstolen med någon visshet kan veta något om något som inte ens har ägt rum utan är ett hypotetiskt förhållande. Det hypotetiska provet är synnerligen svårt och av flera skäl mycket vanskligt. Eftersom det inte går att läsa en människas uttalade tankar måste

⁴⁷ Uppsåt och oaktsamhet, N Jareborg, s. 11

⁴⁸ Straffansvar, M Leijonhufvud S Wennberg, s. 63

⁴⁹ Med vett och vilja, M Strömmerstedt, s. 30

⁵⁰ kommentar till Brottsbalken, C Holmberg, B Hult m.fl., s.37f

domaren försöka få vägledning för sin bedömning av yttre omständigheter. Sådana kan vara att personen handlade på sådant sätt och under sådana omständigheter att domaren känner sig övertygad om att personen skulle ha handlat så även om han insett att resultatet skulle bli det som faktiskt inträffade. Det hypotetiska provet kan dessutom verka verklighetsfrämmande eftersom det är vanligt att den tilltalade personen på grund av händelseförloppets snabbhet, eller att han varit upphetsad, inte ens haft tid att överväga konsekvenserna av sitt handlande.⁵¹ I NJA 1985 s.757 dömdes en man, som dödat en annan med knivhugg, för uppsåtligt dödande, då han ansågs ha varit helt likgiltig för om den knivhuggne skulle dö eller ej. I ett annat rättsfall, från 1980 dömdes en ung man för mordbrand med hjälp av dolus eventualis. Han hade kastat en dunk med brinnande bensin i riktning mot en villa. Enligt vad han själv uppgav ville han inte att elden skulle nå fram till villan vilket den i själva verket gjorde. Domstolen fann att han handlat med uppsåt att anlägga brand på marken intill villan. Dessutom förklarade HD att det hade stått klart för honom att brinnande bensin skulle kunna rinna eller spruta mot villans trädörr och sätta eld på denna. Därigenom förelåg fara för övertändning och förstörelse av villan. Högsta domstolen gjorde det hypotetiska provet och kom till slutsatsen att mannen skulle ha handlat på samma sätt om han känt till att följden skulle bli densamma⁵²

I doktrinen brukar det även framhållas att det för eventuellt uppsåt inte ens krävs att personen har övervägt konsekvenserna av sitt handlande, utan att det räcker med att han kände till dessa. Det krävs alltså inte att personen vid handlandet tänkt på den möjliga effekten, men han måste haft möjlighet att inse den. Det förhållandet att läran om dolus eventualis numera är godtagen i svensk praxis är dock inte utan betänkligheter. Domstolen kan inte utan att ha mycket starka skäl komma fram till ett jakande svar på en hypotetisk fråga. Bedömningen är svår och man måste vara försiktig så att den inte blir en godtycklig bedömning. Hur stora mått av försiktighet domstolen än tar är slutsatsen ändå att den tilltalade dömes med stöd av en hypotes, som innebär att han skulle ha gjort något under en förutsättning som inte förelegat. Domstolen kan aldrig hålla för visst att den tilltalade skulle ha utfört handlingen trots insikten om följderna, om det inte är så att gärningsmannen erkänner uppsåtet. Vilket stöd har dolus eventualis egentligen som lära i det allmänna rättsmedvetandet? Enligt advokaten i denna artikel är det till och med svårt för utbildade jurister att ge sig in i en prövning som rör frågor om eventuellt uppsåt och nämndemän utan någon som helst juridisk skolning har knappast någon möjlighet att pröva sådana här frågor. Då ska man ju också ha klart för sig, att i en rätt ska nämndemännen självständigt ta ställning till sådana här spörsmål. Arvidsson säger att han till och med känner till ett fall från en hovrätt där yrkesdomarna fann det lämpligt att diskutera frågan om dolus eventualis utan att nämndemännen var närvarande. Detta är inte tillåtet men gjordes ändå av praktiska skäl.⁵³

⁵¹ Svårt för lekmän att tolka lagen..., T.Arvidsson, Göteborgs Posten, debatt 2000-05-10

⁵² a.a.

⁵³ Svårt för lekmän att tolka lagen..., T Arvidsson, Göteborgs- Posten, debatt 2000-05-10

Riksåklagaren var positiv för ett införande av det ovan nämnda sannolikhetsuppsåtet i svensk rätt. Han ville slopa det hypotetiska eventuella uppsåtet och menade att det hypotetiska provet erbjuder speciella svårigheter vid våldsbrott där det ofta är fråga om impulshandlingar begångna i affekt. Det är då svårt att i dessa fall göra en bedömning utifrån den tilltalades karaktär eller utifrån en värdering av hans intresse att begå handlingen, speciellt då han eventuellt inte tidigare har begått något brott. Det hypotetiska utfallet kommer därför oftast att utfalla negativt. Detsamma gäller i de typsituationer när gärningsmannen utnyttjar tillfället och ”tar chansen”, med andra ord när han inte har något direkt intresse av att framkalla den brottsliga effekten utan handlar i förhoppningen att denna inte skall inträda, men där det föreligger en alldeles övervägande sannolikhet för effektens inträde. Riksåklagaren riktade även kritik mot det eventuella uppsåtet när det gäller psykologiska svårigheter. Han menar att det måste vara omöjligt redan för gärningsmannen och då än mer för domaren att avgöra hur gärningsmannen skulle ha handlat om han varit viss om existensen av en omständighet eller inträdet av en effekt som han i handlingsögonblicket endast mer eller mindre löst föreställt sig. Hur det hypotetiska provet är uppbyggt måste för allmänheten framstå som svårförståeligt och för den dömde i vissa fall vara ägnad att väcka tvivel om domens rättfärdighet. Det är märkligt att den svenska uppsåtsläran skiljer sig från den norska och danska genom att inte acceptera sannolikhetsuppsåt och dessutom till skillnad mot vad som i allmänhet är fallet i norsk och dansk rätt avgöra utfallet av uppsåtsbedömningen vid eventuellt uppsåt genom ett hypotetiskt prov. Riksåklagaren tror vidare att anledningen varför Sverige har anammat det hypotetiska provet är den enorma auktoritet som Thyrén åtnjöt som straffrättsvetenskapsman. Hans ståndpunkt till förmån för det hypotetiska eventuella uppsåtet har blivit avgörande för uppfattningen i den efterföljande straffrättsliga doktrinen, vilket i förening med Straffrättskommitténs uttryckliga rekommendation i dess betänkande från år 1940 angående förmögenhetsbrotten torde bidragit till det hypotetiska provets vidsträckt användning i praxis. Att tillägga är att Straffrättskommittén från 1953 konstaterade att uppsåtsbegreppets innebörd ännu var instabilt och att tiden därför inte var inne att i lagtext fixera begreppet.⁵⁴

Man kan ju tycka att det nu 47 år senare är dags att lagstifta om begreppet uppsåt och på så sätt skapa en mer enhetlig rättstillämpning.

4.1.1.1.1 Likgiltighetsfallen

I följande tre rättsfall har HD konstaterat att gärningsmannen varit så likgiltig att han måste bedömas ha haft uppsåt.

I NJA 1975 s.594 kan sammanfattas enligt följande. X hade i stark affekt och i alkoholpåverkat tillstånd utdelat ett flertal sparkar mot A:s huvud, vilket enligt den rättsmedicinska utredningen visade att A avlidit genom kvävning till följd av att han andats in sitt eget blod. Tingsrätten dömde för mord. Hovrätten ändrade domen till att avse grov misshandel och grovt

⁵⁴ Straffansvarsutredningen, SOU 1996:185, del I, s. 20

vållande till annans död. Riksåklagaren gjorde i HD inte gällande annat än att X först efter den första sparken mot A:s huvud hade haft uppsåt att beröva A livet. HD konstaterade i likhet med hovrätten att det inte var uteslutet att redan första sparken mot A:s huvud skulle ha lett till döden även om någon ytterligare misshandel ej hade ägt rum. HD skrev i uppsåtsfrågan att det av utredningen framgick att X efter att ha utdelat den första sparken och medan A ännu var i livet fortsatt misshandeln genom ytterligare sparkar mot A:s huvud och att det då för X varit likgiltigt om A skulle avlida eller ej. Vid sådant förhållande kan X ej undgå ansvar för uppsåtligt dödande.

I NJA 1985 s.757 dömdes en 17-årig yngling för dråp efter att han huggit A med en 25 cm lång fiskkniv tre gånger mot A:s nacke och en gång mot vänster sida av bröstet. HD konstaterade att det förhållandet att knivhuggen trängt igenom A:s skinnjacka visade att dessa utdelats med stor kraft och menade att skadornas art och det sätt på vilket de tillfogats A visar att X vid huggen i vart fall varit helt likgiltig för om A skulle dö eller ej. X kan därför inte undgå ansvar för uppsåtligt dödande.

I dessa rättsfall har HD lagt avgörande vikt vid att gärningsmannen i handlingsögonblicket varit likgiltig inför gärningsföljden. Fallen har setts som exempel på när domstolar har använt sig av uppsåtsformen eventuellt uppsåt i svensk rätt. I brottsbalkskommentaren kommenteras NJA 1985 s.757 med att i vart fall eventuellt uppsåt befunnits ha förelegat. En tolkning av rättsläget skulle kunna vara att HD genom den annorlunda formuleringen i de nämnda rättsfallen velat ge utrymme för en rättsutveckling bort från det traditionella hypotetiska eventuella uppsåtet, vilket skulle kunna förklara den restriktivitet som HD under många år visade genom att använda sig av den hypotetiska formen endast för att fria och inte för att fälla till ansvar. Mot en sådan tolkning av rättsläget talar emellertid det förhållandet att HD i en del nya rättsfall sätter likhetstecken mellan "likgiltighetsfallen" och det traditionella eventuella uppsåtet. Exempel på dessa rättsfall är NJA 1995 s.448 och NJA 1996 s. 27.⁵⁵

⁵⁵ Straffansvarsutredningen, SOU 1996:185, del I, s.29ff

5 Uppsåtet i brandrättegången

När det gäller brandrättegången var det åklagarens sak att övertyga rätten att de tilltalade handlat med i varje fall *dolus eventualis*.

Advokat Anders Munck som försvarade Mohammadamini, som fick sju års fängelse för grov mordbrand i hovrätten, hävdade i sin slutplädering i hovrätten att det inte fanns någon plan bakom dådet och att det därför brister i uppsåtsfrågan. Han menade att hans klient var passiv under hela händelseförloppet. Han var visserligen på plats men ingen av de andra tre har hävdats att han skulle ha varit aktiv i något hänseende.

Åklagarna däremot menade att alla visste om att det skulle tändas på och var därmed delaktiga i det som skedde.⁵⁶ Hovrätten förbisåg advokaternas vädjan om lägre straff och ändring av brottsrubriceringen, vilket var det enda som kunde varit aktuellt i Shoresh Kavehs fall. Han hade erkänt att han hade tänt på inne i kulverten. Hovrätten för västra Sverige dömde alla fyra för mordbrand och advokaterna Muncks och Franzéns klienter fick fängelsestraffet höjt med ett år vardera.

Vad gäller uppsåtet bland de fyra tilltalade har inte hovrätten utrett vad det är för slags uppsåt det handlar om i mordbranden. I hovrättens domskäl står det:

”Det är utrett att elden anlades i anslutning till en stor mängd stolar av trä i en nödutgång belägen nära en festlokal där flera hundra ungdomar uppehöll sig. Med hänsyn till dessa förhållanden måste det ha stått klart för Shoresh Kaveh, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh att det fanns en risk för att branden skulle sprida sig till festlokalen och att branden därmed innebar fara för flera människor och för omfattande förstörelse av annans egendom.”⁵⁷

Med detta framgår det inte vilken form av uppsåt som de tilltalade har handlat med. Detta är det enda hovrätten skriver i uppsåtsfrågan. Om det var indirekt uppsåt, eventuellt eller direkt kan inte utläsas från domen.

De måste ha insett att tändandet av elden skulle innebära en fara och de gjorde det ändå. De ville förstöra festen genom att sätta i gång brandlarmet och på grund av det blev 63 personer så rökskadade att de dog. Är det ett indirekt uppsåt vi talar om eller är det ett likgiltighetsuppsåt. Var de så likgiltiga för de faror som de utsatte flera 100 personer för, endast för att nå sitt mål att avsluta festen? Det är svårt att veta vilken sorts uppsåt vi pratar om här.

Vad gäller uppsåtet kan man inte vara säker på att de tilltalade hade utfört samma gärning om de hade varit säkra på utgången men jag tror att hovrätten avgjorde målet med hjälp av eventuellt uppsåt.

Faran var uppfylld och det är ju den som är avgörande för mordbrandbrottet. Vad hade de således uppsåt till? Hade de uppsåt att framkalla fara för andra människors liv och hälsa och annans egendom?

⁵⁶ ”Det fanns inget uppsåt”, P Linné, Göteborgs Posten 2000

⁵⁷ Hovrätten för Västra Sverige, B 2957-00, s.16

Det skulle kunna vara indirekt uppsåt då de var utrett av Shoresh Kaveh ville förstöra festen och för att lyckas med det tände han eld nere i kulverten. En följd av detta blev att 63 människor miste livet men det var inte en önskad följd av hans handlande utan kanske en nödvändig följd för att han skulle nå sina mål. En konsekvens som han inte brydde sig om, utan var ett "pris" som han var tvungen att betala för att lyckas att förstöra festen. Detta kanske är något långsökt och var kommer de andras uppsåt in. Det har inte hovrätten svarat på i domen.

6 Hovrättens dom i brandrättegången

Hovrätten har fått ta del av de fyra tilltalades berättelser under rättegången. Kaveh har erkänt att han rivit papper samt tänt eld på dem. Han berättade också att Arsani, Mohammadamini och Mohammadyeh var närvarande när han tände eld samt att Mohammadadyeh var med och tände elden. Det var Meysam Mohammadyeh som släppte in dem i den blå porten, säger Kaveh. Arsani berättar i hovrätten till skillnad från i tingsrätten att han var med nere i kulverten för att han ville förstöra saker därnere. Han tar tillbaka en del uppgifter han lämnat i tingsrätten på grund av att de var osanna. Anledningen till att han uttalade dem var att han trodde de skulle vara till hans fördel. Mohammad Mohammadamini vill inte alls uttala sig om vad de andra gjorde i trapphuset. Han tillägger endast att Shores Kaveh's berättelse om att Meysam Mohammadyeh skulle varit med och tänt eld är mer trolig än Meysam Mohammadyehs egna berättelse. Meysam Mohammadyeh förnekar att han rivit papper och tänt eld, som Shores Kaveh har påstått.

Hovrätten menar att i den mån de har lämnat uppgifter av någon betydelse är dessa i allt väsentligt oförenliga såväl sinsemellan som med Shores Kaveh's och Meysam Mohammadyeh's berättelser. Till detta kan även tilläggas att Shores Kaveh, Hosein Arsani och Meysam Mohammadyeh vid flera tillfällen vid polisförhör eller förhör under rättegång har tagit tillbaka uppgifter eller på annat sätt ändrat sina berättelser.

Sammantaget medför detta att de uppgifter som lämnats av var och en av Shores Kaveh, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh måste bedömas med *stor försiktighet.(min kursivering)*. Shores Kaveh uppgav visserligen redan vid tingsrätten att det förutom han själv var två personer som rev papper och en som tände eld men att han inte ville namnge dem. Å andra sidan skall man beakta det faktum att Shores Kaveh inte lämnade dessa uppgifter förrän det blev känt för honom att Meysam Mohammadyeh hade berättat för polisen att det var Shores Kaveh som hade anlagt branden. På grund av detta kan man ifrågasätta Shores Kaveh's uppgifter om Meysam Mohammadyehs agerande i trapphuset.

Hovrätten finner att det inte finns några säkra slutsatser att dra av de tilltalades berättelser, varken det faktum att de rev papper eller tände eld eller att de på något annat sätt deltog aktivt i branden. Hovrätten finner härav att det endast är styrkt att Shores Kaveh rev papper och tände eld. Det enda som framgår av de fyras berättelser är att de alla befann sig i trapphuset eller i mycket nära anslutning till detta när branden anlades. Hovrätten har kvar att pröva frågan om anläggandet av elden var något som samtliga hade kommit överens om.

Shores Kaveh, Hosein Arsani och Mohammad Mohammadamini har känt varandra länge. De har uppgett att de känner ett stort förtroende för varandra och att de visar varandra stor respekt och att de alltid ställer upp för

varandra. Både Hosein Arsani och Mohammad Mohammadamini ingrep till exempel när Shores Kaveh hamnade i bråk inne i festlokalen på Backaplan. Lojaliteten de har gentemot varandra har bekräftats under förhören i hovrätten. Var och en har varit fåordig i fråga om uppgifter om de övrigas agerande under den aktuella kvällen även om det har framstått som klart att de måste ha gjort iakttagelser av betydelse. Hovrätten menar att det är uppenbart att det finns mycket starka band mellan Shores Kaveh, Hosein Arsani och Mohammad Mohammadamini. Meysam Mohammadyeh kände till de andra killarna men var inte vän med dem. Han hade en stor önskan att få bli deras kompis och hade därför anslutit sig till dem under den aktuella kvällen. Meysam Mohammadyeh uppfattade Shores Kaveh som ledare i gruppen. Hovrätten gjorde en samlad bedömning av om det förelåg en överenskommelse eller inte mellan Shores Kaveh, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh. Denna bedömning gjordes med bakgrund av:

1. Shores Kavehs starka reaktion över att inte få komma in gratis på festen och att han ville förstöra denna genom att sätta igång brandlarmet.
2. Bråket inne i festlokalen
3. Den starka vänskapen mellan Shores Kaveh, Hosein Arsani och Mohammad Mohammadamini.
4. Meysam Mohammadyehs uttalade önskan att bli upptagen i deras gemenskap

Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh har samtliga varit eniga om att de fyra lämnade festlokalen via nödtrappshuset och kulverten för att sedan på nytt gå in i kulverten via den blå porten. Shores Kaveh har däremot varit osäker på den punkten. Det saknas anledning att ifrågasätta detta faktum och hovrätten anser det vara utrett att alla fyra redan hade varit inne i kulverten en gång när Meysam Mohammadyeh släppte in de övriga via den blå porten.⁵⁸

Var och en av de fyra tilltalade har gett olika förklaringar till varför de gick in kulverten på nytt. Meysam Mohammadyeh sade att han ville släppa in folk på festen via bakvägen via kulverten. Mohammad Mohammadamini hävdade att ville gå in ännu en gång och leta efter verktyg att begå inbrott med. Hosein Arsani sade att han ville gå med Shores Kaveh för att skydda honom uti fall det blev bråk igen samt att han ville förstöra saker. Shores Kaveh till sist har berättat att han ville ”kolla” kulverten och dessutom komma in i festlokalen utan att behöva stå i kö vid entrén. Sannolikheten att alla fyra skulle ha olika anledningar att gå in i kulverten på nytt verkar föga troligt. Ännu mindre sannolikt blir det när de först hade bestämt sig för att gå hem en stund tidigare. Den omständigheten att de lämnar olika uppgifter om återvändandet till kulverten pekar på att den riktiga anledningen skulle vara en annan. Sanningshalten i utsagorna av de tilltalade ses i ljuset av deras starka kamratskap och Meysam Mohammadyehs starka önskan att få vara med i deras ”gäng”

⁵⁸ Hovrätten för Västra Sverige, B 2957-00, s. 13

En annan iakttagelse är den att såvitt framkommit har varken skadegörelse eller inbrottsförsök gjorts när de fyra på nytt gick genom kulverten genom trapphuset.

Med hänsyn till detta kan det enligt hovrätten hållas för visst att Shores Kaveh, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh gick in i kulverten av någon annan anledning än den de har angett och att de inte velat berätta om den rätta orsaken.⁵⁹

Meysam Mohammadyeh har uppgett vid ett flertal tillfällen att Shores Kaveh i kulverten tagit fram en dunk med symbol om att innehållet var brandfarligt. Meysam Mohammadyeh har lämnat olika uppgifter om dunkens färg och har även vid ett polisförhör tagit tillbaka uppgiften om att Shores Kaveh tog fram dunken. Detta medför att uppgifterna om dunken måste bedömas med stor försiktighet.

Vidare skall beaktas att den plats i kulverten som Meysam Mohammadyeh har pekat ut för dunkens placering ligger i nära anslutning till baksidan av en blomsteraffär där man efter branden har påträffat en dunk med en symbol om att innehållet är brandfarligt. Dessutom måste Meysam Mohammadyeh ha insett att dessa uppgifter är till nackdel för honom själv och det är därför inte sannolikt att han skulle ha lämnat dessa uppgifter om de inte varit riktiga. Detta talar också för att uppgiften om dunken är riktig. Hovrätten anser att det sammantaget är tillförlitligt utrett att Shores Kaveh tog upp en dunk när han tillsammans med de andra var på väg in i kulverten och att det på dunken fanns en symbol som visade att innehållet var brandfarligt. Det har däremot inte kunnat utredas huruvida brandfarlig vätska kom till användning eller ej, men den frågan är oväsentlig i målet.⁶⁰

Idén om att tända eld kom enligt Shores Kaveh nere i trapphuset. Hovrätten menar att uppgiften om dunken talar emot frågan om det skulle kunna vara en impulshandling som någon tog initiativ till i trapphuset. Genom tidigare framkomna uppgifter såsom bråket inne i festlokalen, Shores Kavehs önskan om att sätta igång brandlarmet samt diskussionen om entrébiljetten kan Shores Kavehs åtgärd att ta med sig dunken inte ha haft någon annan förklaring än att innehållet skulle användas för att anlägga eld.

Hovrätten summerar vad som nu framkommit och har enats om att det inte kan ha funnits någon annan förklaring till att Shores Kaveh, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh gick in i kulverten på nytt än att de hade **kommit överens om att anlägga eld**(*min kursivering*) i nära anslutning till festlokalen.

Därmed anser hovrätten att det är styrkt att Shores Kaveh tände eld i trapphuset sedan han, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh **gemensamt hade kommit överens**(*min kursivering*) om att förstöra festen genom att anlägga eld. Vid den bedömningen är det irrelevant för skuldfrågan att det inte är helt utrett om det var någon eller några andra än K som rev papper eller tände led i trapphuset.

⁵⁹ Hovrätten för Västra Sverige, B2957-00, s. 14

⁶⁰ a.a., s. 15

Det är utrett att de fyra tilltalade anlade branden i samförstånd, i anslutning till en stor mängd stolar av trä i en nödutgång belägen nära festlokalen där flera hundra ungdomar uppehöll sig.

Med detta i åtanke måste det ha stått helt klart för Shoresh Kaveh, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh att det fanns risk för att branden skulle sprida sig till festlokalen och att branden på så sätt innebar fara för flera människors liv och hälsa och för omfattande förstörelse av annans egendom. Därför skall var och en av de tilltalade dömas för grov mordbrand i enlighet med brottsbalken 13 kap 2§.⁶¹

6.1 Påföljdsfrågan

Hovrätten för Västra Sverige enades om att fängelse på livstid inte kunde komma i fråga som på följd för någon av Shoresh Kaveh, Hosein Arsani, Mohammad Mohammadamini och Meysam Mohammadyeh eftersom samtliga var under 21 år när de begick brottet. När det gällde Shoresh Kaveh menade hovrätten att tillräcklig hänsyn hade visats gentemot hans ålder och de fastslog tingsrättens dom på åtta år fängelse. Genom att tända eld hade Kaveh varit mer aktiv vid brottet och skulle därför ha längre straff än Arsani och Mohammadamini men inte så stor skillnad i straffens längd som tingsrätten hade bestämt. Därför höjde hovrätten Hosein Arsanis och Mohammad Mohammadaminis fängelsestraff med ett år, till sju års fängelse. Hovrätten fann vidare inte tillräckliga skäl att ändra på vad tingsrätten bestämt beträffande längden på den slutna ungdomsvården i Meysam Mohammadyehs fall och fastslog därför tingsrättens dom.⁶²

⁶¹ Hovrätten för Västra Sverige, B 2957-00., s 15f

⁶² a.a. s. 16f

7 Efter Lindome

En gammal man mördas brutalt i sitt hem i Lindome utanför Göteborg i början av 1990- talet. De misstänkta ställs inför rätta 1991.⁶³ Två män, som varit i huset när den gamle dödades, åtalades vid tingsrätten, den ene för mord och grovt rån, den andre för medhjälp till mord och för grovt rån. Tingsrätten biföll åtalet mot den förre mannen för mord, medan åtalet mot den senare för medhjälp till mord ogillades. Istället dömdes han för skyddande av brottsling för att efter mordet ha hjälpt sin kamrat att undkomma genom att köra honom från brottsplatsen i sin bil. Tillgreppen i bostaden bedömdes inte som grovt rån utan som grov stöld respektive medhjälp till grov stöld. Den mannen som dömdes för mord och fick straffet livstid fängelse, överklagade domen till hovrätten. Denna fann att bevisningen mot honom inte var tillräcklig och ogillade åtalet för mord. Hovrätten fann alltså att åklagaren inte uppfyllt det beviskrav som måste ställas vid brott av förevarande slag. Påföljden för återstående brott bestämdes till fängelse i sex månader. Mannen tillerkändes 45 000 kronor i ersättning för att han hade varit berövad friheten, d.v.s. häktad viss tid utöver den således ådömda tiden- den avräkningsbara tiden.

Den andre mannen förklarade sig nöjd med tingsrättens dom och denna vann laga kraft och påföljden blev därmed fängelse i ett år och sex månader.

Lindome- fallet väckte stor uppmärksamhet och raseri hos allmänheten. Det faktum att båda männen, av vilka åtminstone en måste vara skyldig till mordet, friades från ansvar för detta och den ene fick dessutom en stor summa pengar i ersättning, skapade rabalder och allmänheten var upprörd.

7.1 Problemen som uppdagades i Lindome fallet

Lindome- fallet gav anledning till tre centrala frågor:

- 1 Är reglerna för medverkan till brott lämpligt avfattade med tanke på speciella fall av typ Lindome?
- 2 Är reglerna om väckande av åtal utformade så att situationer som denna kan hanteras på bästa sätt?
- 3 Är reglerna om vad som krävs för fällande dom riktigt utformade med tanke på situationer som den som förelåg i Lindome- fallet?⁶⁴

Lindomefallet har aktualiserat frågorna om vilket ansvar som bör dömas ut för att man på något sätt assisterar en brottsling efter brottet och skyldigheten att anmäla/avslöja och/eller hindra brott.

⁶³ RH 1991:51

⁶⁴ Efter Lindome, Ds 1993:15, s. 9f

Den ene av männen dömdes av tingsrätten för skyddande av brottsling för att han hjälpte den andre, som enligt tingsrätten var den som mördade mannen, att undkomma genom att i sin bil köra honom från brottsplatsen.

Åklagaren yrkade att detta skulle vara medhjälp till mord men tingsrätten avvisade den bedömningen. Som medhjälp kan endast sådant handlande som ligger i tiden före brottet eller senast samtidigt med huvudgärningen, tilldömas. Man anser inte att man kan främja brott när det redan är begånget. Gör man sedan något som döljer brottslingen, hjälper honom att undkomma, undanröjer bevis eller på annat sätt motverkar att brottet uppdagas eller beivras, gör man sig skyldig till ett särskilt brott- skyddande av brottslig enligt brottsbalken 17:11.⁶⁵

⁶⁵ Efter Lindome, Ds 1993:15, s. 25f

8 Medverkansansvaret

En del brott är utformade så att en enda person uppfyller brottsrekvisiten. När det gäller exempelvis mened är det ett vittne som gör sig skyldig till detta och när det gäller våldtäkt är det en person som utövar sexuell umgänge. Ibland finns det brott där flera personer utövar brottet samtidigt och av dessa ska var och en dömas som gärningsmän. Medverkansbestämmelserna BrB 23:4 innebär att kretsen av personer som kan fällas till ansvar vidgas härutöver, eftersom man inte begränsar ansvaret till den/dem som utfört gärningen, med andra ord uppfyllt brottsrekvisiten för brottet.⁶⁶

BrB 23:4

Ansvar som i denna balk är föreskrivet viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även den som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet. Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet ,för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. ansvar som är föreskrivet för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ådömas även den som tillsammans med honom medverkat till gärningen.

Vad som sägs i denna paragraf skall inte gälla, om något annat följer av vad för särskilda fall är föreskrivet.(Lag 1994:458)

I äldre rätt använde man sig av konstruktionen flera gärningsmän i vissa situationer. I SL 14 kap i 7,8 och 14§§ fanns bestämmelser om ansvar vid flera deltagande i misshandel, varav någon dödats respektive blivit skadad. I 7§ stadgades att den som vid sådan misshandel tillfogat den döde livsfarlig skada skulle dömas såsom om den av honom åstadkomna skadan varit ensam dödande. Om inte en viss skada i sig själv varit livsfarlig men tillsammans med andra skador orsakat döden, skulle likaså var och en som åstadkommit sådana skador dömas som om han ensamt förorsakat döden. Den 8§ gällde sådana fall där det inte kunde utrönas vilken eller vilka som tillfogat den döde skador, som i och för sig eller i förening varit livsfarliga. Då stadgades en viss straffskala för den som utövat våld mot den döde i uppsåt att dräpa, en annan för den som deltagit i misshandeln med berätt mod men utan sådant uppsåt, och slutligen en tredje straffskala för den som av hastigt mod och utan uppsåt att döda varit i gärningen delaktig. Kunde det inte utrönas av vem eller vilka skadorna var gjorda skulle alla medverkande dömas enligt en straffskala om skadan varit av viss allvarligare beskaffenhet, annars enligt en lägre straffskala. Denna nu återgivna bestämmelse gavs inte några motsvarigheter i

⁶⁶ Straffansvar, M Leijonhufvud S Wennberg, s. 136

straffrättskommitténs förslag till bestämmelser om brott mot person att ingå i brottsbalken.

Meningen med detta var att kommittén ville ta bort de så kallade objektiva överskotten i straffbestämmelserna. Objektiva överskott var sådana förutsättningar för ansvar som inte behövde vara täckta av det subjektiva krav som i övrigt uppställdes i straffbudet. Kommittén ville genomgående upprätthålla den så kallade täckningsprincipen, enligt vilken ansvar förutsätter att varje objektiv brottsförutsättning är täckt av uppsåt eller oaktsamhet.⁶⁷

Alla som främjat en gärning med råd och dåd kan dömas för medverkande, även de som inte själva uppfyller de i brottsbeskrivningen uppställda förutsättningarna för straffbarhet. Den som förmått gärningsmannen att utföra brottet kan dömas som anstiftare till brottet. Medhjälpare till brottet döms den som på annat sätt främjat gärningen med råd eller dåd. Termen medverkande innebär både gärningsman, anstiftare och medhjälpare. Den som uppfyller brottets samtliga rekvisit döms för gärningsmannaskap. Skulle två personer ha ihjäl en person genom att till exempel ge personen en halv giftdos var, döms givetvis båda två som gärningsmän. Båda två uppfyller ju brottsrekvisiten var för sig.

8.1 Utvidgat gärningsmannansvar

Av medverkansbestämmelserna i brottsbalken framgår att man även har tänkt sig ett mer utvidgat gärningsmannansvar. Flera deltagande personer kan dömas som gärningsmän, medgärningsmän, även om man inte kan visa ett var och en av dem självständigt uppfyller samtliga brottsrekvisit.⁶⁸ Även i den gamla Strafflagen 5 kap 1§ stadgas att ifall två eller flere gemensamt utfört ett brott skall envar straffas som gärningsman. Vidare nämns att det endast vid uppsåtliga brott finns förutsättningar för den form av gemensamt handlande som avses SL 5:1. Till medgärningsmannaskapet hör ett kognitivt tillstånd(kunskapistillstånd) som lämpligen kan kallas *samförstånd*. Detta läge kan uppnås uttalat eller uttalat. Oftast är de som utför brottet som tillsammans på förhand kommer överens om hur de ska utföra brottet i fråga samt komma överens om uppgiftsfördelningen dem emellan. Det är möjligt att samförståndet uppstår under händelseförloppet, i vissa fall konkludent.⁶⁹ Om flera deltagar i samma händelseförlopp och uppfyller förutsättningarna för straffbarhet enligt ett straffbud skall alla dömas enligt detta straffbud. Varje medverkande är självständigt ansvarig oberoende av om annan medverkande kan straffas.⁷⁰ Som sagts ovan är skall ansvar enligt BrB 23:4 inte endast ådömas den som utfört gärningen utan även den som främjat denna med råd och dåd. Detta innebär att kriminaliseringen som sker genom de särskilda straffbuden utsträcker till att omfatta inte endast den som uppfyller förutsättningarna enligt brottsbeskrivningarna utan under vissa

⁶⁷ Efter Lindome Ds 1993:15, s. 21f

⁶⁸ a.a. s. 136f

⁶⁹ Allmän straffrätt en introduktion, D Frände, s. 253f

⁷⁰ Allmän straffrätt i vad..., I Strahl, s. 241

omständigheter alla som medverkat. Genom 23:4 görs gärningsman, anstiftare och medhjälpare lika straffbara.⁷¹ I brandrättegången är det varken frågan om anstiftan eller medhjälp utan snarare en "utsträckning" av gärningsmannansansvaret. Om förutsättningarna för medverkansansvaret föreligger kan nämligen någon av de medverkande vara att döma såsom gärningsman, även om det han gjort inte är tillräckligt för att uppfylla förutsättningarna enligt straffbudet.⁷² Det viktiga är när man dömer för medgärningsmannansvar är att var och en uppfyller uppsåtet. Medgärningsmannansvar förutsätter därför att man vet att alla inblandade personerna verkligen var med och utförde handlingen. Gärningsman är således inte endast den som utfört brottet och uppfyller samtliga brottsrekvisit utan även annan som är att anse som gärningsman- utvidgat gärningsmannaskap.⁷³

8.1.1 Exempel i praxis

Ett typiskt exempel på medgärningsmannaskap finns i ett rättsfall från HD; NJA 1980 s 606

Tre män i 20- årsåldern dömdes alla för misshandel. De hade kommit överens om att beväpna sig med käppar och sedan gjort gemensamt bruk av dessa mot några andra män, som fått olika skador; en hade mist synen på ett öga. Det kunde inte klargöras vem som hade tillfogat vilka skador, men förspelet och förloppet ansågs motivera medgärningsmannansvar.

I RH 1984:31 ogillade hovrätten åtalet för skadegörelse eftersom det inte ansågs vara styrkt vem eller vilka i ett gäng ynglingar som hade förövat fönsterkrossningen på en skolbyggnad. Enligt hovrätten var det här inte ens styrkt att något främjande förelåg.

Även i Lindomefallet, RH 1991:51, ansåg tingsrätten att det inte, beträffande den ene av de tilltalade, som hade åtalats för medverkan till mord, var styrkt annat än att denne varit helt passiv när de dödande slagen tillfogades målsäganden. Någon straffbar medverkan förelåg alltså inte och åtalet ogillades. Den tilltalade som fälldes för mord i TR'n överklagade och hovrätten fann då att åklagaren inte uppfyllt det beviskrav som, måste ställas vid brott av förevarande slag och ogillade åtalet även beträffande honom. Som ovan nämnts gick berättelserna från de båda tilltalade ut på att den andre helt överraskande hade tillgripit våld mot målsäganden och slagit denne flera gånger med en stekpanna i huvudet.⁷⁴

NJA 1992 s. 474

Två män, J och S, dömdes av HD som gärningsmän för dråp av en person som avlidit av ett knivhugg i hjärtat, trots att det inte kunnat fastställas vem av dem som utdelade det dödande hugget och det ej heller kunnat fastställas att S gjort mer än han slagits med en stol. Med andra ord var det inte styrkt att S burit kniv. Han dömdes som gärningsman, då han deltagit i våldet på ett mera aggressivt sätt än han medgivit och samtidigt förstått att J avsåg att

⁷¹ Allmän straffrätt i vad..., Strahl, s. 243

⁷² a.a. s. 246

⁷³ Straffansvar, M Leijonhufvud S Wennberg, s. 137

⁷⁴ Straffansvarets gränser, SOU 1996:185, s.131

döda offret och därför själv måste ha varit inställd på att händelserna skulle få en dödlig utgång.

Detta prejudikat har givit upphov till en högst oklar gränsdragning mellan medgärningsmannaskap och medhjälp. Det naturliga i detta fallet hade varit att döma J för medhjälp till då exempelvis dråp. I fall där man inte har liknande bevisproblematik att tampas med uppstår inget behov att utvidga begreppet medgärningsmannaskap på detta sätt.⁷⁵ Det är med andra ord oklart om HD har använt sig av medgärningsmannaskap i strikt mening eller om det har varit frågan om ett utvidgat gärningsmannaskap. Det har ansetts att HD i detta rättsfall gått ett steg i riktning mot ett utvidgat medgärningsmannaskap. En förutsättning för att flera personer skall kunna dömas i medgärningsmannaskap är att det kan styrkas att alla deltagit i utförandet av brottet eller på ett verksamt sätt bidragit till händelseförloppet.⁷⁶ Denna dom som avkunnats efter Lindome-fallet, visar på att HD tar ett steg i riktning mot ett utvidgat medgärningsmannaskap.

Domen är anmärkningsvärd då HD sträcker sig längre än vad man gjort tidigare, om det skulle vara medgärningsmannaskap, då det tidigare krävdes att en medgärningsman utförde samma typ av handling som de övriga, som till exempel användandet av käppar som i NJA 1980 s. 606.

Är det däremot en annan situation som föreligger. Den att polisen griper två personer, A och B, som misstänkta för ett utfört misshandelsbrott och A påstår att det var B som slog, medan B påstår att det var A som slog, kan man inte döma dem för medgärningsmannaskap. Kommer domstolen aldrig fram till vem som slog, kan A och B var och en för sig, på sin höjd dömas för medhjälp till misshandel, om och endast om både A och B som minsta gemensamma nämnare uppfyller kravet att åtminstone ha främjat gärningen med råd och dåd.⁷⁷

Rättsfallet NJA 1992 s.474 tydliggör framför allt hur svensk delaktighetslära på ett nära nog unikt sätt ger möjlighet för domstolarna att undvika principiella ställningstaganden. Detta fall har beröringspunkter med Lindomemålet eftersom det även här var frågan om två män som skyllde på varandra för att ha dödat en tredje. Problemet är inte så mycket att båda männen dömdes som gärningsmän för dråp utan att det är näst intill omöjligt att veta på vilken grund, med vilket lagstöd, som de dömdes.⁷⁸

Medgärningsmannaskap har fått betydelse för bedömningen när det gäller gängbrottsligheten. Där döms flera medverkande personer som gärningsmän, om de i samverkan utfört gärningen tillsammans. De medverkande skall ha handlat *tillsammans och i samråd*, och det skall framstå som naturligt att betrakta dem som gärningsmän. Det rör sig om fall då flera delaktiga tillsammans anses ha utfört det som stadgas i ett straffbud och dessa därför kan straffas som gärningsmän med det speciella straffbudet som lagstöd. I dessa, vad man kan kalla "samverkansfall", kommer gärningsmännen att betecknas som medgärningsmän. I doktrinen har det

⁷⁵ Brottsbalken en kommentar L Holmqvist m.fl.s.551

⁷⁶ Straffansvarets gränser del II, SOU 1996:185 s. 130

⁷⁷ a.a. s.138

⁷⁸ Delaktighet i brott i ljuset av..., C E Herlitz, JT s. 278

diskuterats mycket angående dessa "samverkansfall". Vissa anser att dessa fall kan lösas genom regleringen i BrB 23:4, med andra ord att alla delaktiga har främjat gärningen. Andra hävdar att samverkansfallen borde lösas genom en särskild reglering där det framgår att det som är stadgat i en brottsbeskrivning kan utföras av flera tillsammans.⁷⁹ De delaktiga som är straffbara endast på grund av BrB 23:4 och som alltså anses ha främjat gärningen eller brottet kallas här för medverkande. Medverkande inkluderar sålunda inte gärningsmän utan består av anstiftare, som förmått annan till utförandet, och av medhjälpare, som antingen främjat gärningen med råd eller dåd. Man kan alltså sammanfatta detta resonemang genom att säga att delaktiga i brott antingen är gärningsmän eller medverkande.⁸⁰ Enligt docent i straffrätt Carl Erik Herlitz är inte det svåraste just gränsdragningen mellan olika former av delaktighet som till exempel var gränsen skall dras mellan medgärningsmannaskap och medverkan, utan det är själva strukturen som visar sig vara lite klurig. Vad är förutsättningarna för ansvar för medverkande? Vad betyder det egentligen att ha medverkat? När ska man dömas som gärningsman? Han menar vidare att denna oklara struktur lämnar utrymme för domare att döma som de "känner" är riktigt. Systemet tillåter att man undviker svåra gränsdragningsproblem, att man dömer utan att behöva visa klart hur man har resonerat, vad som är lagstödet, vad som är grunden för domslutet och så vidare. För att någon skall kunna göras ansvarig för medverkan till brott är det uppenbart att det krävs något att medverka till. Som grundläggande förutsättning för ansvar för medverkan kan man därför se existensen av ett medverkansobjekt. Medverkansansvaret kommer alltid vara accessoriskt, det vill säga beroende av ett medverkansobjekt. Det som i svensk rätt fungerar som objekt, det som man straffbart kan medverka till, är en otillåten gärning. Enligt BrB 23:4 skall varje medverkande bedömas efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Om varken uppsåt eller oaktsamhet ligger gärningsmannen till last och denne inte kan straffas, kan trots detta en medverkande som det står, vara att döma om uppsåt eller oaktsamhet ligger den medverkande till last.⁸¹ Herlitz har med grund i NJA 1992 s.474 försökt skapa en kompromiss mellan intressena av ett rättsäkert, förutsebart, system, och ett system som lämnar domstolarna utrymme att nå det "rätta" resultatet i det enskilda fallet, än den som gällande rätt representerar. Denna kompromiss går ut på att endast gärningsmän kan skapa medverkansobjekt. Det betyder att medverkande inte, som fallet är nu, kan bidra med rekvisit till objektet. Den eller de som utfört gärningen kan inte samtidigt vara någon som främjar denna. Sedan i fråga vad som kan utgöra ett medverkansobjekt menar Herlitz att en konkret händelse innefattar ett medverkansobjekt om denna, precis som enligt gällande rätt, kan subsumeras under åtminstone en otillåten gärning. Med andra ord att en straffbelagd gärning har begåtts samtidigt som det inte finns någon omständighet som gör gärningen tillåten. Han menar vidare att detta tydligt bör framgå av regeln om medverkan.

⁷⁹ Delaktighet i brott i ljuset av..., C E Herlitz, JT s. 281

⁸⁰ a.a. , s. 281

⁸¹ a.a. , s. 282f

Gärningsmän är således de som bedöms ha "utfört" gärningen, brottet, och vars straffbarhet vilar på en tolkning av det speciella straffbudet i fråga. Någon möjlighet att rubricera medverkande såsom gärningsmän och tvärtom kommer inte att finnas. Medverkande är å andra sida de som främjat brottet och som alltså är straffbara endast på grund av BrB 23:4. Medverkande kommer som tidigare att kunna dömas antingen för anstiftan av brottet eller för medhjälp därtill. Termen delaktiga bör användas som gemensam benämning på alla dem som tar del i gärningen, brottet, nämligen gärningsmän och medverkande. Om meningen är att BrB 23:5 och 29:2 p5 skall kunna tillämpas på alla delaktiga så måste i dessa regler ordet medverka bytas ut mot vara delaktig, menar Herlitz. Vidare i sin artikel menar han även att det bör införas en regel om medgärningsmannaskap i BrB 23 kapitel av legalitetsskäl. Innebörden av den bör vara att två eller flera personer kan hållas ansvariga såsom medgärningsmän om de utfört den straffbelagda gärningen tillsammans eller i samverkan. Frågan blir då om medgärningsmannaskap skall begränsas till att omfatta ett gemensamt, i en snävare betydelse, utförande av den straffbelagda gärningen, d v s måste man kunna säga att den delaktige åtminstone uppfyllt något rekvisit i gärningsbeskrivningen? Eller ska den nya regeln om medgärningsmannaskap bli lagstödet för en vidare tolkning av medgärningsmannabegreppet till att omfatta alla i "ligan" eller "gänget" där exempelvis även den som skaffade vapnet?⁸²

Ett fall av medgärningsmannaskap vid skadegörelse var föremål för prövning i hovrätten; RH 1996:82

En yngling åtalades för att han gemensamt och i samförstånd med några kamrater hade krossat tolv rutor och en gipsskiva på en fastighet till ett sammanlagt värde av ca 45000 kronor. Ynglingen erkände att han krossat tre av fönsterrutorna, men bestred ansvar för den övriga skadegörelsen. I målet var inte utrett annat än att ynglingen och hans kamrater utan föregående samråd hade börjat kasta sten mot fastigheten. Tingsrätten dömde ynglingen endast för den skadegörelsen han erkände. Tingsrätten fann att det framstod som oklart vilken inverkan han hade haft på de andras gärningar och att hans roll i händelseutvecklingen inte var klart belyst i målet. Domen ändrades av hovrätten. Hovrätten konstaterade att utredningen i målet visserligen inte gav stöd för att skadegörelsen var planerad eller på något annat sätt hade föregåtts av samråd mellan ynglingen och hans kamrater men att det måste hållas för visst att samtliga var väl införstådda med att bråk skulle kunna uppstå när de begav sig till fastigheten. Vidare var enligt hovrätten sammanhållningen inom gruppen uppenbarligen så stark att när en gruppmedlem började kasta sten så gjorde i vart fall flertalet av de övriga genast samma sak. Hovrätten ansåg därför att skadegörelsen hade förövats gemensamt och i samförstånd. Ynglingen dömdes därför som medgärningsman till hela den skadegörelse som hade ägt rum. Här ser vi ett exempel som tyder på att domstolen har satt en gräns vad gäller gängbrottslighet, som nämndes ovan.

⁸² Delaktighet i brott i ljuset..., C E Herlitz, JT s. 303f

9 Ett nytt tänkande i domstolarnas högsta instanser?

Rent generellt är det lite vanligare att en tingsrättsdom reduceras, än att den blir hårdare efter en överklagan. Men på senare tid finns en tendens till strängare påföljder i den högre instansen. Inte minst efter polismorden i Östergötland och dödsskjutningen av fackföreningsledaren Björn Söderberg i Stockholm samt Skogåsprocessen där en 24-årig rasist tog livet av en invandrarpojke. Där fick de dömda kännbar påbackning i Svea hovrätt.⁸³

Tre nyligen avgjorda mål talade starkt emot de tilltalade i brandrättegångens chanser att få straffflinring i hovrätten:

1. I Malexanderprocessen fastställde Göta hovrätt livstidsdomarna mot de tre polismördarna Jackie Arklöv, Tony Olsson och Andreas Axelsson
2. I Sättraprocessen nära nog dubblade Svea Hovrätt påföljden för Hampus Hellekant och Björn Lindberg Hernlund (från sex till elva års internering), sedan det ansetts bevisat att de skjutit fackföreningsledaren Björn Söderberg. Detta trots att de bägge nekade ansåg hovrätten att de hade ett solidariskt ansvar för vad som hände. Denna dom vållade stor debatt juridiska kretsar.
3. I Skogåsprocessen fick den 24-årige rasist som dödat en invandraryngling påbackning i hovrätten, från åtta års till nio års fängelse för dråp.⁸⁴

Om man jämför brandrättegången med dessa mål är den stora skillnaden att ingen som deltagit i utredningen någonsin har hävdat att Kaveh, Arsani, Mohammadamini och Mohammadyeh uppsåtligen tagit livet av 63 unga människor i branden på Hisingen. Däremot anses den grova mordbranden på Backaplan, liksom de andra brotten, ha skett i *samförstånd*. (min kursivering). Det har varken i mordbranden eller i de andra fallen kommit fram exakt vilka gärningar som har utförts av vem.

9.1 Sakkunnigas åsikter i media

Anders Stening, expert i processrätt, betonar, i en artikel i Dagens Nyheter, att just denna typ av kollektiv bestraffning börjar bli ett omfattande problem. Han säger:

”Svenska domstolar är så rädda för ett nytt Lindomefall att de slarvar med bevisföringen.”

Enligt Stening skulle såväl tings- som hovrätt allt oftare vika sig för det yttre trycket- och därmed slippa kritik. Istället för att fria samtliga i tveksamma fall, så väljer man att fälla.⁸⁵

⁸³ Allt hårdare straff..., P Linné, Göteborgs Posten Debatt

⁸⁴ a.a.

⁸⁵ a.a.

Anders Stening menar att om vi får en övergång till någon form av kollektiv skuld är det livsfarligt för rättssäkerheten, eftersom det innebär att man inte kan fria sig i en situation där man råkar ut för något. Vi har inget rättsfall i Sverige där kollektiv skuld i den meningen accepteras. Tendenser i denna riktning anser Stening sig kunna se. Han menar att när man snabbt sveper in alla i ett aktivt agerande trots att bevisningen kanske inte ger någon information om detta, kan det tyda på sådana tendenser. Syndikalismordet i Sätra är ett exempel på att man valde medgärningsmannaskap utan att egentligen ens påstå vad de tre gjorde. Man tappade bort att alla ska ha en gärning. Det blir då rättsäkerhetsmässigt väldigt riskfyllt. För att förhindra att ett Lindomefall upprepas säger åklagaren att båda, vid fall att två iblandade personer, faktiskt har gjort gärningen. Detta istället för att säga att den ene gjorde det och den andre hjälpte till, det vill säga medhjälp. Det finns en tendens att snabbare hävda medgärningsmannaskap nu än för fem, sex år sedan. Man skulle kunna säga att åklagare är mer angelägna att formera ett åtal så att det inte finns luckor, så att resultatet blir som i Lindomemålet. Det finns en skillnad i vår rättsordning mellan att vara medgärningsman och medhjälpare. Medgärningsmannaskap förutsätter att man faktiskt kan visa en faktisk medverkan.⁸⁶ Morden i Malexander och i Sätra är fall där det varit fler än en gärningsman på plats och där alla mot sitt nekande dömts för mord eftersom de, enligt rätten, handlat gemensamt och i samråd. Advokat Thomas Martinsson menar att domstolarna har blivit mindre benägna att gå ner i detaljer och utreda vem som har gjort vad. Man lyssnar mer på åklagarens resonemang att eftersom alla var på plats, så ska alla dömas lika för samma brott. Han tycker att meningen är att var och en ska dömas efter sina handlingar och uppsåt. Finns det något tvivel ska personen frikännas. Thomas Martinsson och advokat Peter Althin oroas för rättssäkerheten när Högsta domstolen beslutade sig för att inte pröva Malexander- målet. De menar att detta kan leda till att fler domstolar följer linjen med kollektiv bestraffning. Det skulle i slutändan betyda att man kan döma personer för allvarliga brott endast på den grunden att de har befunnit sig på platsen för brottet. Som det är nu, menar Althin, kan personer dömas för ett brott trots att åklagaren misslyckats att bevisa vem som har utfört brottet.

Nils Jareborg, professor i straffrätt vid Uppsala universitet delar inte advokaternas oro. Han menar att det är en ren tillfällighet att man nu blivit uppmärksam på problemet på grund av den senaste tidens massmediala mordrättegångar. Domstolarna dömer ofta flera personer kollektivt när det gäller andra typer av brott, däribland misshandel, där det har varit svårt att bevisa exakt vem som har gjort vad. Det är ofta brottsrubriceringen som advokaterna tittar på. Samma straffsatser gäller ju för mord eller medhjälp till mord. Man gör mycket väsen om vad saker kallas medan man inte ser till substansen i det, säger Nils Jareborg.⁸⁷

⁸⁶ Kollektiv skuld livsfarligt, C Berglund, J Höglund, U Nyström, Intervju Göteborgs Posten, 2000-06-05

⁸⁷ Advokater oroliga för rättssäkerheten, P Althin, Helsingborgs Dagblad, 2000-07-09

10 Underlåtenhet att avslöja, anmäla eller hindra brott

När det gäller ansvar för underlåtenhet att anmäla, avslöja eller till och med hindra brott har denna fråga också aktualiserats i samband med Lindome. Svensk rätt stadgar ett begränsat ansvar för sådan underlåtenhet. Det förekommer knappast att sådant ansvar utkrävs. Bestämmelsen i BrB 23:6 Underlåter någon att i tid anmäla eller eljest avslöja brott som är å färde, när det kan ske utan fara för honom själv eller någon av hans närmaste, skall han i del fall särskilt stadgande givits därom dömas för underlåtenhet att avslöja brottet enligt vad som är stadgat för den som allenast i mindre mån medverkat till sådant brott; dock må ej i något fall dömas till svårare straff än fängelse i två år. I de fall då det är särskilt föreskrivet skall för underlåtenhet att avslöja brott ansvar enligt vad nu sagts ådömas jämväl den som ej insett men bort inse att brott var å färde.

Om föräldrar eller andra uppfostrare eller förmyndare, i annat fall än första stycket avse, underlåta att från brott hindra den som står under deras vård eller lydnad, när det kan ske utan fara för dem själva eller deras närmaste och utan anmälan till myndighet, dömes för underlåtenhet att hindra brottet enligt vad i första stycket är stadgat.

Ej må för underlåtenhet att avslöja eller hindra brott dömas, med mindre den gärning som var å färde så fortskridit att straff kan följas därå.

Alltså finns det ingen generell skyldighet enligt svensk rätt att ingripa för att förhindra brott, eller ens att anmäla eller på annat sätt avslöja brott. En plikt att hindra att annan begår brott åläggs bara i vårdnadsförhållanden och även den är begränsad: ingen behöver hindra brott ens av den som står under hans vårdnad om han därigenom utsätter sig eller sina närmaste för en fara, och ingen behöver anmäla den som står under hans vårdnad till myndighet. Om brottet inte realiserats ens i form av straffbart försök, straffbar förberedelse eller stämpling medför underlåtenhet inte heller något ansvar.

Den mindre omfattande skyldigheten att avslöja brott, i första hand genom att anmäla det till polisen, gäller däremot var och en som kan göra detta utan att det innebär fara för honom själv eller någon av hans närmaste. Men plikten gäller bara ett fåtal, mycket grova brott, och något ansvar kommer inte i fråga om brottet inte kommer till stånd.⁸⁸

Att brottet är å färde menas att brottet har påbörjats men ännu inte fullbordats. Vad gäller perdurerande brott kan det vara så att samtliga brottsrekvisit är uppfyllda men att brottet ändå anses vara å färde.⁸⁹

⁸⁸ Efter Lindome, Ds 1993:15, s.26f

⁸⁹ Straffansvar, M Leijonhufvud S Wennberg, s. 149

10.1 Underlåtenhet att avvärja allmänfara

I brottsbalken 13:10 står det att man kan dömas för underlåtenhet att avvärja allmänfara. Till allmänfara räknas mordbrand och grov sådan. Det faktum att brottsbeskrivningarna i brottsbalken vanligen är avfattade med tanke närmast på positivt handlande, utesluter inte det att de i viss utsträckning måste anses omfatta likvärdig underlåtenhet.⁹⁰ Det kommer däremot inte på fråga att döma någon för exempelvis mordbrand, efter det att han med tillbörliga försiktighetsmått gjort upp eld, underlåtit att avvärja att elden utvecklats till brand av mordbrandskaraktär. I praktiken tillämpas förevarande paragraf, vilken uttryckligen straffbelägger sådan underlåtenhet. Utmärkande för mordbrandsparagraferna är att det rör sig om brott som består av framkallande av fara av viss beskaffenhet. BrB 13:10 avser fallet när någon framkallat sådan fara men utan att vara förfallen till ansvar härför. Faran skall alltså ha uppstått och han skall ha framkallat denna. Men han skall ändå kunna fällas för ansvar för framkallande av faran. Att han ska gå fri från ansvar för detta kan tydligen inträffa där han inte uppsåtligt eller oaktsamt framkallat faran. Det kan vara så att någon med iakttagande av tillbörlig försiktighet antänder en avfallshög och att elden därefter utvecklas så att fara för brand av mordbrandskaraktär uppstår. Vad han genom handling då gjort är inte att uppsåtligt eller av oaktsamhet framkallat brand av mordbrandskaraktär eller fara för sådan brand. Rekvisiten som lagen har ställt upp för ansvar för mordbrand är inte uppfyllda. Om han hade kommit till insikt om faran för brand av mordbrandskaraktär och inte gjort vad som skäligen kan begäras för att avvärja faran kan denne dömas för underlåtenhet att avvärja allmänfara. Det behöver inte vara så att brand av typen mordbrand har uppkommit men det förutsätts däremot fara för sådan, denna fara har uppkommit före det straffbelagda beteendet, nämligen underlåtenhet.

Den fara som 13:10 talar om och till vars avvärjande åtgärder i skäligen omfattning påbjuds vid straffansvar, är något olika bestämd i de fall som omfattas av paragrafen. När paragrafen hänför sig till mordbrand eller grov mordbrand talas det om fara för brand av mordbrandskaraktär. Sådan brand karakteriseras enligt 1§ av ett ytterligare farerekvisit, nämligen fara för annans liv och hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom. För att den nu förevarande 10 § skall vara tillämplig måste alltså ett dubbelt farerekvisit vara uppfyllt: nämligen de att det ska föreligga fara för en effekt som i sin tur karakteriseras av att den är förknippad med fara. Den underlåtenhet som straffbeläggs i 10 § är underlåtenhet att till farans avvärjande göra vad som skäligen kan begäras. Vad detta är måste bero av en bedömning med hänsyn tagen till omständigheterna i det särskilda fallet. Det omöjliga kan naturligtvis inte begäras och inte heller alltför stora ansträngningar eller uppoffringar. En avvägning måste ske mot den skada som är att befara vid den tidpunkt då en avvärjande åtgärd kommit i fråga.⁹¹

⁹⁰ Brottsbalken en kommentar, L Holmqvist m.fl., s.57

⁹¹ a.a. s. 58f

Man kan ju tycka att ett samtal till brandkåren, när det brinner i anslutning till en fest med hundratals gäster, inte är för mycket begärt.

I subjektivt avseende fordras, för att någon skall kunna fällas till ansvar enligt lagrummet, att han hade insikt om att han framkallat fara av angivet slag. I kravet på insikt ligger en begränsning av ansvaret, i det att helt lös misstanke att fara uppstått inte kan vara tillräcklig för ansvar. En sådan begränsning följer också av att den underlåtande inte kan straffas för underlåtenhet av annat än vad som skäligen kunde begäras av honom.⁹²

Nils Jareborg menar att problematiken vad gäller underlåtenhetsbrott i svensk doktrin närmast är outredd och rättsläget är oklart.⁹³

⁹² Brottsbalken en kommentar, L Holmqvist m. fl. s. 59

⁹³ Uppsåt och oaktsamhet, N Jareborg, s. 29

11 Straffvärde

En ungefärlig definition av termen straffvärde ges i BrB 29:1. Vid en bedömning skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft.⁹⁴ Hänsyn skall alltså tas bara till sådana omständigheter som täcks av gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet. För närvarande uttrycks straffvärdet genom brottets straffskala. Det kan skapa olika komplikationer då användningen av skyddstillsyn och villkorlig dom varierar mycket mellan olika brott. Allmänt sett är påföljdsvalet strängare, med andra ord är fängelse vanligare, vid brott som enligt straffskalan har ett högt straffvärde. Trots detta förekommer variationer mellan brott som har likalydande straffskalor. Detta beror oftast på att lagstiftaren genom motivuttalanden lämnat anvisningar för påföljdsvalet vilka i kombination med domstolarnas avgöranden ger upphov till en relativt fast praxis. Om man ser till praxis så är påföljdsvalet betydligt strängare när det gäller misshandel om man jämför med stöld. Man ska då notera att de båda har samma straffskala, nämligen fängelse i högst två år. Man kan även se skillnaderna i påföljdsvalet mellan rattfylleri och misshandel. Där har rattfylleri en lägre straffskala och maximum där är ett års fängelse, men ändå är valet av påföljd strängare, enligt praxis. Man kan även se stora skillnader vad gäller bedrägeri och brott mot utlänningslagen (Utl.L 98§). Bedrägeri har ett straffmaximum på två år och där utdöms fängelse i ett fall av tio medan olovlig vistelse i landet har ett straffmaximum på ett år och där är det i stort sett alltid fängelse som utdöms.⁹⁵

Straffvärdet tas som sagt upp i BrB 29 kap. 1§. Straff skall bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets straffvärde och med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning. Denna bestämmelse tar också upp en rad omständigheter som skall beaktas när man avgör hur högt eller lågt straffvärdet är. Brottets abstrakta straffvärde återspeglar lagstiftarens syn på hur allvarlig en brottstyp är i relation till andra brottstyper. Brottets konkreta straffvärde uttrycker å andra sidan hur allvarlig en konkret begången gärning är.⁹⁶ I brandrättegången blev utgången den att de tilltalades gärningar hade ett utomordentligt högt straffvärde.⁹⁷ Ett brotts straffvärde är inte identiskt med brottets svårhet. Internationellt och i allmän diskussion är en bedömning av ett brotts svårhet densamma som en bedömning av gärningens skadlighet eller farlighet och gärningsmannens skuld. Men om man ser det mer i juridisk- teknisk betydelse har termen att göra med en bedömning av om ett brott bör hänföras till en särskild svårhetsgrad av en brottsart, som då t.ex. snatteri eller stöld. Att svårhetsbegreppet ändå är centralt för straffvärdebegreppet framgår av

⁹⁴ Straffrättens påföljdslära, N Jareborg J Zila, s.103

⁹⁵ SOU 1996:14 s. 151

⁹⁶ Straffrättens påföljdslära, N Jareborg J Zila, s. 103f

⁹⁷ HovR:ns dom, mål B 2957-00, 2000-08-29

lagtexten i BrB 29:1. Utformningen av 29 kap. BrB bidrar till förståelsen av straffvärdebegreppet. De omständigheter som tas upp i 29:2 och 3 i BrB har att göra med straffvärde, medan 29:4, 5 och 7 inte har med straffvärde att göra. Slutsatsen är alltså att allting som har med den dömdes skuld att göra behöver inte påverka straffvärdet. Som exempel kan nämnas att återfall i brottslighet gör den dömde mer klandervärd men det har inte med brottets straffvärde att göra.⁹⁸

11.1 Fastställande av straffvärdet

När domstolarna ska fastställa straffvärdet ska de beakta och respektera lagstiftarens intentioner samt att undvika att frångå fast praxis, om det inte finns oerhört starka skäl för det.⁹⁹

Straffvärdebedömningen är väsentligen en fråga om att bedöma en gärnings skadlighet eller farlighet och den tilltalades skuld. Det är ungefär detsamma som att göra en moralisk bedömning av gärningen. Skuldbedömningen innebär att värdera den antisocialitet som den tilltalade visat i kontrollerad gärning. Att utreda och värdera orsaken till handlingen, varför den tilltalade har begått brottet, är det primära för en sådan värdering. Detta sker alltså genom en moralisk bedömning som upptar en stor del av våra mänskliga liv. Att göra en liknande bedömning när det gäller straffmätning kräver stor precision. Liksom i all juridik är argumentationen i viss mån bunden av rättskällor av varierande dignitet. Brotts och straff är storheter av olika art. För att överhuvudtaget kunna tala om proportionalitet mellan brott och straff måste man föra in ett helt konventionellt element. Numeriska skalor är sakligt sett godtyckliga men om man praktiskt tillämpar dem blir praxis, även underrättspraxis, en stabiliserande faktor. Straffvärdebestämning sker mot bakgrunden av en straffmätningstradition som bildats under en lång tid. Vid vissa typer av brottsformer bestäms straffmätningen utifrån en fixering vid kvantitativa förhållanden såsom mängd hanterad narkotika och alkoholhalt i blodet. Vid mer frekventa brottstyper utvecklas i praxis snart ett flertal standardfall som ger en preliminär placering på straffskalan. På ett liknande sätt utvecklas en standardiserad praxis när det gäller vanliga försvårande och förmildrande omständigheter.¹⁰⁰

11.1.1 Straffmätning

En straffmätning resulterar i ett konkret bötesstraff eller i ett konkret fängelsestraff. En slutlig straffmätning avseende fängelse sker först sedan ett påföljdsval har gjorts enligt BrB 30 kap. Förhållandet mellan 29 och 30 kap. BrB kan betecknas som dialektiskt: vid påföljdsbestämningen måste man gå fram och tillbaka mellan de två kapitlen.

⁹⁸ Straffrättens påföljdslära, N Jareborg J Zila, s. 104

⁹⁹ Prop. 1987/88, s. 78

¹⁰⁰ Straffrättens påföljdslära, N Jareborg J Zila, s. 126f

En straffmätning innehåller följande led:

- 1 Konstruktion av straffskalan i det konkreta fallet
- 2 Fastställande av straffvärde
- 3 Beaktande av straffskärpande omständigheter som inte påverkar straffvärdet
- 4 Beaktande av straffmildrande omständigheter som inte påverkar straffvärdet
- 5 Beaktande av redan avtjänad påföljd
- 6 Slutlig straffmätning, under beaktande av huruvida påföljdseftergift kan meddelas
- 7 Eventuell avräkning på grund av processuellt frihetsberövande¹⁰¹

¹⁰¹ Straffrättens påföljdslära, N Jareborg J Zila, s.122

12 Påföljdsval

I BrB behandlas påföljdsbestämningen särskilt när det gäller den som begått brott före 21 års ålder. Då detta är fallet med brandrättegången i Göteborg, så ägnar jag mig åt denna problematik. Är brottet begånget innan den dömde har fyllt 18 år, gäller det mer speciella regler.

För åldersgruppen 18-20 år kan påföljden bli överlämnande till vård inom socialtjänsten enligt BrB 31:1, men i praktiken har villkorlig dom och skyddstillsyn större betydelse. För att fängelse skall få användas krävs att det finns särskilda skäl "med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars"(BrB 30:5 andra stycket). "Annars" syftar på brottslighetens art eller tidigare brottslighet. För att återfall skall beaktas som särskilt skäl måste det röra sig om ovanligt många återfall i brott och brottets art, dvs artbrottskaraktären borde vara särskilt framträdande.¹⁰²

12.1 Straffmaximum vid tidsbestämda fängelsestraff

I Sverige finns nu sedan Brottsbalkens bildande endast fängelsestraff, och inte straffarbete. Dessa slogs ihop till det tidsbestämda frihetsstraffet fängelse och straffmaximum bestämdes till vad som tidigare gällt för straffarbete. Det maximala fängelsestraffet är tio år. Vid brottskonkurrens då den tilltalade ska dömas för fler än ett brott kan maximistraffet uppgå till tolv år. Enligt BrB 26:3 kan straffet utökas med ytterligare fyra år. Det maximala tidsbestämda fängelsestraffet kan alltså uppgå till sexton år. Fängelsestraff på tio eller däromkring utdöms ytterst sällan i Sverige. Ett sådant straff kan endast komma i fråga när det gäller mord. Även flera grova narkotikabrott kan bestraffas med väldigt långa fängelsestraff.¹⁰³

12.1.1 Långa fängelsestraff och unga lagöverträdare

Enligt BrB 29 kap. 7§ skall den tilltalades ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. De tilltalade i brandrättegången var samtliga under 21 när brottet begicks. En sådan låg ålder hos gärningsmannen skall beaktas i sänkande riktning vid straffmätningen. För det fallet krävs inte att det är uppenbart att hans låga ålder har påverkat hans handlande. Det finns inte några riktlinjer om hur stor straffnedsättningen skall vara för olika ålderskategorier. Det anses vara sedvänja och en accepterad princip att ju yngre gärningsmannen är desto större blir straffnedsättningen.¹⁰⁴

¹⁰² Straffrättens påföljdslära, N Jareborg J Zila, s.157

¹⁰³ SOU 1986:14, s 161

¹⁰⁴ HovR:ns dom, mål B2957-00, s. 17

De tilltalade i brandrättegången berättade inte vad som hade hänt utan höll tyst i två års tid. Den yngste killen i brandrättegången skonades från fängelse för att han var för ung, under arton år, när brottet begicks. Hade de hittat de skyldiga direkt efter branden hade han inte ens blivit häktad. Om man hör till åldersgruppen 15- 17 år ska det föreligga synnerliga skäl för fängelse. Vad är då synnerliga skäl och när är man egentligen straffmyndig? Mellan 18- 21 års ålder ska det föreligga särskilda skäl för fängelse. Tydligt var den grova mordbranden särskilda skäl men inte synnerliga sådana. Vem bestämmer vad som är vad egentligen? Vad är då synnerliga skäl? Det vill man nog inte veta!?

Jag anser att det ska bero på hur grovt det begångna brottet är och inte följa en kategorisk regel om ålder utan variera från person till person och framför allt hänföra sig till brottet. I Sverige är vi straffmyndiga vid femton års ålder men inofficiellt har vi två myndighetsåldrar till, nämligen 18 års ålder och 21 års ålder. Är man straffmyndig vid en viss ålder då vet man vilka regler som gäller i samhället och då även kunna ta konsekvenserna för sitt handlande. Jag anser att man kan höja straffmyndighetsåldern till 18 år men begår man då brott ska man acceptera straffet. Det jag vill komma till är att dessa ungdomar som begår våldsbrott begår brott som vuxna, de använder vapen och tillhyggen som gör dem "tuffare" och starkare. Vi måste inse att de inte rör sig om bus från oskyldiga barn utan ungdomar som har ihjäl varandra. Om man nu inte vill låsa in ungdomar i fängelser ska man inte heller vara straffmyndig förrän man kan få fängelse som straff. Det blir uppenbarligen inte mindre ungdomskriminalitet för att man är restriktiv med fängelsestraff. Frågan här är då varför dessa unga killar fick så stränga fängelsestraff när de var väldigt unga? Praxis, förarbeten och doktrin har som synes varit väldigt restriktiva vad gäller långa fängelsestraff till ungdomar. Var detta en ändring av synen på grova våldsbrott? Kanske kan man se det som en markering att svenska rättssystemet inte längre tolererar denna typ av brott. I utredningen från 1986 tyckte man att straffskalan var för hög vid mordbrand och att livstidsstraffet skulle finnas kvar endast för de fall då man dömer för mordbrand och mord. De dömda ungdomarna från brandrättegången dömdes till oerhört höga straff. Jag menar att hade de dömts för mordbrand och grovt vållande till annans död hade straffet gått mer i enlighet med svensk praxis. Tre av dem kunde då dömts i enlighet med BrB 26:3 för återfall i brott och som gemensamt straff då man dömer i brottskonkurrens enligt BrB 23:2.

12.1.1.1 Sluten ungdomsvård

Den 1 januari infördes en ny form av påföljd, sluten ungdomsvård, för brott som begås av den som var under 18 år vid brottstillfället. Avsikten var att denna påföljd i princip skulle ersätta fängelse för ifrågavarande ålderskategori. Den grundläggande förutsättningen är att rätten vid tillämpningen av 30 kap. BrB finner att påföljden bör bestämmas till fängelse. Sluten ungdomsvård ådöms då i stället om det inte finns särskilda skäl däremot. Sådant skäl kan vara enligt lagtexten, den tilltalades ålder vid lagföringen.¹⁰⁵ Det finns även annan omständighet som kan vara av

¹⁰⁵ Studier rörande påföljdspraxis supplement, G Sterzel, s. 6f

betydelse. Denna påföljd ska verkställas på särskilda ungdomshem, i enlighet med 12§ i lagen(1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.¹⁰⁶ Enligt förarbetena utgör sluten ungdomsvård ett alternativ till fängelse men skall ådömas lika restriktivt som tidigare fängelse. Förutsättningarna är de samma för de båda påföljderna, vilket innebär fortsatt presumtion mot att frihetsberöva ungdomar för brott som de begått före 18 års ålder. Tidigare praxis härom skall således gälla. Om en ung lagöverträdare begått så allvarliga brott att påföljden bör bestämmas till fängelse, skall domstolen först pröva om påföljden i stället kan bestämmas till sluten ungdomsvård. Själva vårdbehovet som sådant saknar därvid betydelse; det enda som betyder något är att sluten ungdomsvård framstår som en adekvat reaktion på brottet. Straffets längd skall uteslutande relateras till straffvärdet. När det gäller den tilltalades ålder vid lagföringen som särskilt skäl mot sluten ungdomsvård, menar man i förarbetena att de ungdomar som vårdas på ungdomshem inte är äldre än 21 år. Om det går så lång tid innan den unge döms att han åldersmässigt inte passar in på ett särskilt ungdomshem, bör det vara möjligt att i stället döma honom till fängelse. Ett annat skäl att inte döma till sluten ungdomsvård är att den tilltalade skall lagföras för allvarlig och omfattande brottslighet som begåtts såväl före som efter 18 års ålder samt huvuddelen av denna brottslighet har begåtts efter 18 års ålder.¹⁰⁷

12.1.1.1.1 Livstidstraffet

Fängelsestraff på livstid stadgas för närvarande förutom krigsartiklarna i nuvarande 22kap BrB, för 13 olika brott. Dessa är:

Mord, människorov, grov mordbrand, grov allmänfarlig ödeläggelse, grovt sabotage, grov kapning av luftfartyg och grovt luftfartssabotage, uppror, högförräderi, trolöshet vid förhandling med främmande makt, egenmäktighet vid förhandling med främmande makt, grovt spioneri och slutligen även folkmord.(BrB kap.3-19, Lag 1964:169)

De som döms till fängelse på livstid blir enligt praxis benådade. Straffet omvandlas då till ett tidsbestämt straff på vanligtvis mellan 14 och 16 år. I praktiken är det väldigt ovanligt förekommande. De flesta av livstidsfångar är fångar dömda för mord. Det har även förekommit livstids fängelsestraff för grovt spioneri.

Egentligen kan man tycka att utdelandet av livstidsdomar är som att ge tomma hot, man blir ändå benådad efter sju till åtta år i fängelse. Ingen kan ju kalla åtta år för en livstid. Den reella tiden som man ska vara på anstalt bestäms av regeringen och straffet är till sin natur tidsobestämt. Detta strider mot principerna om rättvisa och förutsebarhet.¹⁰⁸

Men å andra sidan, tycker jag att om straffet ska vara förutsebart, kan man ju omvandla livstidsstraffet till 20 års fängelse. Detta gjordes i Norge och de omvandlade livstidstraffet till 21 års fängelse, vilket är högst i Norden. Enligt min mening ska man kunna markera rejält mot en viss typ av brott

¹⁰⁶ Studier rörande påföljdspraxis supplement, G Sterzel, s.6f

¹⁰⁷ Prop. 1997/98:96, s. 159ff

¹⁰⁸ SOU 1986:14, s.163

och om det kallas livstid eller inte, spelar ingen roll då det i själva verket inte är en livstidsinternering.

I denna utredning pratas det även om brotten mot allmänheten i ett eget kapitel. Där förklaras det att brott mot allmänheten kan fullbordas utan att det står klart om det rör person eller egendom eller mot vem angreppet riktar sig. Man har ansett att det, vid de betydelsefulla skyddsobjekt det här ofta är fråga om, är av stort intresse för att kunna göra det straffrättsliga ingripandet tidigt och alltså redan på ett stadium av allmänfara.¹⁰⁹ Med de allmänfarliga brott avses mordbrand 15:1, grov mordbrand 15:2, allmänfarlig ödeläggelse 15:3 och sabotage 15:4. Under åren 1982-1984 utdömdes i 41, 38 respektive 20 procent av fallen fängelsestraff som understeg minimistraffet på straffskalan. Det händer även vid grov mordbrand. Även om brottens straffvärde på mordbrand respektive grov sådan, allmänt sett är mycket högt förekommer det inte allt för sällan att de nuvarande minimistraffen framstår som alltför höga. För de fall där faran riktar sig endast mot egendom kan man med fog fråga sig om inte fängelse i två år anses vara allt för strängt. Utredningen menar även att livstidsstraffet vad gäller mordbrand ska begränsas till det fall då gärningsmannen vill beröva annan livet genom att tända eld på exempelvis dennes hus och på så sätt dömas för mordbrand i brottskonkurrens med mord.¹¹⁰

¹⁰⁹ SOU 1986:14, s.257

¹¹⁰ a.a. s.261

13 Specifikt för brandrättegången i Göteborg

Brandrättegången i Göteborg är ganska unik ur många olika synvinklar. Först är det fyra ynglingar som döms i medgärningsmannaskap utan egentliga bevis på vem som har gjort vad. Fyra unga killar döms till ovanligt långa fängelsestraff med tanke på hur praxis ser ut i denna fråga. De fyra dömdes för grov mordbrand som är ett uppsåtligt brott då domstolen endast kunde styrka en persons uppsåt, nämligen Shoresh Kavehs. Var det ställt utom allt rimligt tvivel att dessa personer hade uppsåt att tända eld och insåg fara för flera personers liv och hälsa eller för annans egendom?

När det gäller medgärningsmannaskap är det enligt ny praxis inte ovanligt att man dömer alla på plats för brottet och inte utser någon huvudman=gärningsman och dennes medhjälpare. I Malexander dömdes alla tre för mord även om hovrätten inte kunde fastställa vem som hade skjutit de dödande skotten. Rättare sagt är det ju åklagaren som inte kunnat utröna vem som skjutit de två poliserna. I brandrättegången var Kaveh huvudman då han erkänt att han rivit papper och tänt på nere i kulverten på festplatsen och ändå dömdes de andra för grov mordbrand och inte för medhjälp till det. I rättsfallet NJA 1980 s. 606 dömdes tre män för misshandel utan att kunna klargöra vem som hade tillfogat vilka skador. I likhet med brandrättegången dömdes de i medgärningsmannaskap.

Domstolarna har genom dessa domar visat en klar gränsdragning gentemot gäng och dess gärningar och även mot gängs inbördes lojalitet och motvilja att "tjalla" på varandra. Även om rätts säkerheten har rubbats kan man klart se att domstolarna har insett vikten av att inte upprepa ett Lindome-fall och kanske genom detta avkunna lite tvivelaktiga domar. Många jurister, däribland många försvarsadvokater har gett sitt missnöje tillkänna. De menar att det hotar rätts säkerheten att döma kollektivt trots att gärningsmännen nekar samt att domstolen inte kan bevisa gärningarna hos de olika tilltalade.

13.1 En tveksam brottsrubricering och förslag till en ny

Genom att kalla brottet för mordbrand tror jag att man för allmänheten bakom ljuset. Innan jag började studera juridik trodde jag att mordbrand förelåg om någon tog livet av en annan genom att bränna denna person till döds. Det faktum att 63 personer dog i branden på Backaplan är ju inget nödvändigt rekvisit för att man ska kunna döma för grov mordbrand. Jag tror att många av de anhöriga och de inblandade var nöjda med brottsrubriceringen för att den låter mycket värre än vad den är. För en icke juridiskt kunnig person låter det ju mycket värre att fällas för grov

mordbrand om man jämför det med vållande till annans död. Jag tror personligen att, om du frågar någon inblandad i diskotekbranden, vad mordbrand innebär, tror jag att de skulle svara att det är när du tänder på en lokal och därmed orsakar människors död. Och för att det ska kunna utdömas grov mordbrand skulle de tro att det gällde många människors liv. I detta konkreta fall kan ju inte domstolen göra så mycket åt detta då lagen ser ut som den gör. Brotsrubriceringen för sådana här brott är grov mordbrand och det är vad man döms till.

Mordbrand är brott som inte riktigt stämmer med definitionen. Jag anser att mordbrand kan vara allt från att tända på ett tomt garage till att tända på en festlokal. Går det verkligen att jämföra? Det tycker inte jag. Branden i Göteborg och det dessa fyra ungdomar borde dömas för är vållande av katastrof.

Mer realistiskt och juridiskt sett skulle jag vilja ändra på brotsrubriceringen- slopa mordbrand och istället kalla det för **anlagd brand** och **grov anlagd brand**. Det kan vara samma rekvisit för grov och icke grov anlagd brand som det är för mordbrand men man kallar brottet för vad det egentligen är; en anlagd brand. De fyra dömda i brandrättegången skulle då istället dömas för grov anlagd brand och grovt vållande till annans död. Det känns mer naturligt och lättare att förstå. Juridiken är svår som den är, men man kan ju göra den tydligare och mer tillgänglig för allmänheten att ta till sig om det går.

13.1.1 Nackdelarna med brotsrubriceringen mordbrand

Det farliga med brotsrubriceringen till mordbrand är att det inte krävs att en människa har mist livet. Det räcker med att faran uppstår och då gäller det fara för annans liv och hälsa eller omfattande förstörelse av annans egendom. Ett fullbordat brott är inte nödvändigt.

I princip skulle det betyda att om Kalle K skulle börja sätta eld på Juridicum's bibliotek och sedan blev påkommen och stoppad och konsekvensen blev att en del av periodikan brann upp, skulle han kunna bli dömd för grov mordbrand då det fanns stor risk att biblioteket förstördes. Jag tycker inte att man kan jämföra detta exempel med mordbranden i Göteborg. 63 ungdomar dog och sannolikheten att dessa killar hade fått samma dom om endast ett tiotal personer hade skadats, är ganska stor. Man såg inte till konsekvenserna i detta fall just för att det inte är väsentligt. Det är faran man tittar på och inte slutresultatet av brottet. Därför menar jag återigen att en ändring av brottet skulle vara på sin plats.

Mordbrand är ett föråldrat uttryck och passar inte överens med vad det egentligen innebär. Anlagd brand och grov anlagd brand täcker det mesta av vad brottet kan innebära. Man kan inte, anser jag, jämföra människoliv och omfattande egendom, oavsett hur värdefull denna egendom än må vara. Skulle man ta livet av en människa genom att tända på dennes hus och bränna ihjäl honom bör man dömas för grov anlagd brand i brottskonkurrens med mord. I detta fall med brandkatastrofen borde de dömas till anlagd brand och grovt vållande till annans död- eventuellt grov anlagd brand.

Skulle allmänheten vara medveten om vad som krävs för att dömas för mordbrand och sedan tillämpa det på fakta i brandrättegången skulle det nog väcka starka känslor. Att man jämför fara för människors liv med fara för värdefulla ting. Jag tror att de anhöriga hade velat se dem dömda för vållande till annans död **om** de hade vetat att brottet mordbrand inte har något att göra med varken vållande till annans död eller mord. Vi jämför alltså många personers liv och hälsa med annans egendom av stort värde. Hur låter det egentligen? Det är nästan osmakligt att Hovrätten för Västra Sverige skriver i sina domskäl att branden på Backaplan innebar fara för flera människor **och**(*min kursivering*) för omfattande förstörelse av annans egendom och därför skall var och en av de tilltalade dömas för grov mordbrand. Jag tycker att det är en skymf mot anhöriga och drabbade att man jämför egendom med människoliv. Och för att man sedan ska förstå vidden av branden påpekar domstolen att det var **omfattande** förstörelse. Det är ju trots allt spillda människoliv vi pratar om och inte att förväxla med egendom som har förstörts.

Jag håller härmed med många jurister som menar att det är farligt när man är så inriktad på att förhindra ett nytt Lindome-fall att man dömer lite hur som haver och inte riktigt följer vad som är statuerat i svensk lag och praxis. Det är klart att jag anser att killarna ska straffas och även ganska hårt med tanke på det fruktansvärda brott de utfört men lagen är lagen och vi har våra grundläggande principer att följa. Man är lite snabb att döma i detta fall. Skyldiga är de med största sannolikhet men det fattas brottet mot offrenvållande till annans död. Varför inte åklagaren tog upp vållande till annans död tycker jag är konstigt men han var kanske så inriktad på att få alla fyra dömda för grov mordbrand i medgärningsmannaskap och att ingen skulle gå fri på grund av att de var lojala mot varandra och inte ville berätta något. För Kaveh som insåg att hans inblandning redan var avslöjad, fanns det inte någon annan utväg än att berätta det han hade gjort.

I detta fall togs det som sagt inte ens upp de 63 döda ungdomarna och yrkade på vållande till annans död. Självklart hade det en avgörande betydelse vad gäller straffvärdet och grovheten i mordbranden men killarna dömdes inte för deras död. Det var inte meningen att döda dessa ungdomar. Följden blev trots det att 63 människor miste livet och de kunde ha tänkt på eventuella konsekvenser inte de började elda.

De skulle fällas till ansvar även för vållande till annans död, men det berördes aldrig vid rättegångarna.

13.1.1.1 Kulturella svårigheter och frågor om moral

Jareborg säger i sin bok om ansvarslära att en moralisk argumentation normalt sker mot en kulturell bakgrund och förutsätter en gemensam begreppsbildning och kunskapsbas. Varje persons moraliska verklighet är ytterst komplicerad och individuell- men detta hindrar naturligtvis inte att på ett allmänt plan typiska mönster kan teckna sig för olika personkategorier,

då mot bakgrund av olika erfarenheter, verklighetsuppfattningar och värderingar. Brandkatastrofen i Göteborg tar upp olika moraliska frågor. Dessa har väckts i Sverige just av den anledningen att de som tände på inte var svenskar. Anledningen att de började elda nere i kulverten var ursprungligen att Kaveh blivit förnärad när vakterna på festen bett honom om betalning för inträdesbiljetten. Detta gjorde honom förbannad och han tappade ansiktet. Denna reaktion var för honom och hans vänner helt normal men för mig som är uppväxt med en annan kulturell bakgrund är detta synnerligen märkligt. Man kan då ställa sig frågan om jag skulle bli så upprörd för att jag var tvungen att betala inträde. Jag tror inte det. Jag tror inte heller att en svensk i allmänhet skulle känna en sådan skam inför det faktum att han inte kom in på en fest gratis och då skulle komma på tanken att förstöra festen genom att tända eld på lokalen och på så sätt sätta igång brandlarmet. Alltså hämnas för att man tappade ansiktet. Visst kan svenskar med en typisk "Svensson" uppväxt komma på dumheter och självklart begå våldsbrott men av denna anledning tror jag inte. Vi har aldrig fått den uppfostran att det är en skam att göra bort sig. Männen i familjen behöver inte vara familjens överhuvud och var och en är ansvariga för sina handlingar. Vi har aldrig lärt oss att hämnas för att bevara vår heder till varje pris och vem vet - det kanske vi har lärt oss av lutheranismen, att man ska vända andra kinden till och inte leva efter öga för öga, tand för tand. Jag är inte främlingsfientlig och med mina nio år utomlands i ett sydamerikanskt land har jag sett hur männen i latinamerikanska länder uppför sig, hur viktigt det är för dem att behålla sin image och framför allt visa sin manlighet. Detta har inte med klasstillhörighet att göra, utan är något som återkommer i alla samhällsskikt. Att bli hånad eller gjord till åtlöje framför sina kompisar är otänkbart och något som innebär en stor skam.

Överåklagaren Ulf Norén i brandrättegången polisanmälades förra året av en chilensk riksdagsledamot för hets mot folkgrupp, då Norén menade att anledningen varför en del vittnen inte talade sanning vid förhören, kunde vara kulturellt grundat då det i vissa kulturer kan vara viktigt att inte tappa ansiktet som man skulle gjort om polisen hade ertappat en med att ändra på sina vittnesmål på grund av att man ljög.¹¹¹

Dessa pojkar har vuxit upp i ett annat land med en helt annan kultur. Där ser man till exempel på sina systrar som skyddslingar och på sina vänner som sina bröder. Hedern är en stor del av deras liv. Det är viktigt att familjen inte blir vanhedrad på något sätt och att alla i familjen har ett gott rykte. Blir man utsatt för något där man tappar ansiktet, blir hånad eller förnedrad är det något mycket smärtsamt och ingenting man bara struntar i.

Antagligen kände Shores Kaveh sig mycket förolämpad när de bad honom om inträdesavgiften. Han var "ledare" i det lilla gänget och att han skulle bli avkrävd på pengar var något otänkbart. Då kom hämndtankarna - han skulle ge igen. Som jag nämnde innan har vi även här en kulturell betingelse. I Sverige och i Norden tar vi inte ut hämnd på det sättet. Detta med undantag

¹¹¹ Jusektidningen nr. 9 2000, s.10

för nazisternas meningslösa våldsdåd. Och då menar jag att denna katastrof som inträffade i Göteborg kunde lika gärna varit ett nazistdåd. Men i detta fall var det iranier och för att förstöra festen gick Shoresh Kaveh med sina kompisar ner i kulverten och där tillsammans tände de eld. Denna eld spred sig sedan blixtnabbt. Deras intention var att få igång brandlarmet och på så sätt få dit brandkåren och utrymma stället. Helt enkelt förstöra festen. Men det gick snett, något gick galet och allt slutade i tragedi. Pojkarna kunde nog inte i sin vildaste fantasi föreställa sig konsekvenserna de hade orsakat men det var trots allt ett brott de gjorde, det var inte ett litet pojkestreck. Följderna blev att de tog livet av vänner och klasskamrater. Människor de hade daglig kontakt med och som de umgicks med. Vad tänkte de på egentligen? Var de likgiltiga för vad som eventuellt kunde hända? Följderna blev ödesdigra- 63 ungdomar miste sina liv. Var detta meningen när de tände eld nere i kulverten? Spelar det någon roll? För vem spelar det någon roll? För de anhöriga spelar det ingen roll om det var avsiktligt eller ej, för dem är deras anhöriga döda i alla fall.

Juridiskt spelar det ju heller ingen roll för grov mordbrand blir det då faran är uppnådd och grovheten då det fanns fara för många människors liv och hälsa. Att de hade, genom sitt handlande, ihjäl 63 människor med hela livet framför sig, blev de aldrig dömda för. Enligt min mening fattades det grovt vållande till annans död. Efter de långa fängelsestraffen som dessa killar nu ska avverka, kommer det inte att vara över för deras del. Hoten är många och de kommer antagligen aldrig att ta slut.

14 Varför detta meningslösa våld

En av anledningarna, enligt mig, är språkbrist! När jag jobbade på Häktet i Göteborg insåg jag hur många ungdomar med utländsk bakgrund satt häktade för grova våldsbrott. Många av dem man pratade med kunde inte uttrycka sig på svenska. Inte heller de ungdomar som kom från en svensk familj hade ett ordentligt språk. Vissa av invandrarungdomarna var födda i Sverige men deras föräldrar hade aldrig lärt sig svenska. Bor man i ett land måste man lära sig språket som används. Felet är inte invandrarnas. Vi har erbjudit hemspråksundervisning och erbjudit dem att köpa parabolantenner för att de ska kunna se nyheter på sina egna språk. Är detta helt genomtänkt? Många ungdomar med invandrarbakgrund i Sverige i dag kan inte föra en diskussion eller försvara sig verbalt. Inget språk de har vuxit upp med kan de perfekt, varken modersmålet eller svenskan. För att kunna diskutera på ett normalt sätt är det viktigt att kunna ett språk. Detta gäller även ungdomar med svensk bakgrund.

Man måste kunna ”bråka verbalt”, kivas och oskyldigt retas med varandra med ord. Det får inte hända att vi tar till våld och börjar slåss för att du helt enkelt inte vet vad du ska säga. Språket är din trygghet och din grundpelare i livet. När du inte kan försvara dig verbalt så kan det hända att du tar till knytnävarna. När du känner denna frustration att inte kunna ge igen med ord och fraser, så känner du dig hämmad och ställd mot väggen. Det enda språket alla förstår är våldets språk och det blir då den enda utvägen för många ungdomar. Vi måste värna om vårt språk och det handlar inte just om det svenska språket i sig men när vi befinner oss i Sverige måste vi lära oss språket så att alla förstår och kan ”vara med i leken”.

Jag tror att många brott beror på frustration och missuppfattningar och detta beror i sin tur på bristen på kommunikation. Detta leder även till att svenska ungdomar, det vill säga som de kommer från en svensk familj, försämrar sin svenska så att även de får problem att uttrycka sig och det i sin tur leder till mer våld. Utan språk, tror jag, att vi inte kan fungera i dagens samhälle. Vi känner oss otrygga och vi känner ett utanförskap som är typiskt för invandrare. Problemet är integrationen och denna integration kan inte göras med alla pengar i världen om inte vi lär oss att förstå varandra med ett språk. Det hjälper inte om vi fyller våra domstolar med kompetenta tolkar. Har man kommit för att stanna i ett land, arbeta och leva och kanske till och med bli medborgare i ett land måste man lära sig språket för att sedan försöka skapa en gemenskap. Det handlar inte om att glömma sitt hemland, vända ryggen till sin religion eller tappa sina rötter- det handlar bara om att vi ska förstå varandra på det enklaste planet, det mest fundamentala- att prata med varandra och kommunicera.

Vi kan inte acceptera i Sverige att man använder sig av en tolk när man står inför rätta, efter tolv år i landet. Denna situation upplevde jag på en rättegång i Göteborg tingsrätt i somras. Det är inte ens någon som reagerar.

När jag flyttade till Peru fick jag lära mig spanska i skolan och de var ingen myndighet som brydde sig om jag kunde svenska eller ej. Det fick mina föräldrar ombesörja att jag lärde mig. Visserligen hade vi inte flytt från Sverige på grund av krig eller svält. Vi hade inte tänkt att stanna för alltid men trots det lärde vi oss språket och försökte smälta in i samhället så gott det gick.

Kontentan av detta är enligt min mening, det är inte invandrarnas eller flyktingarnas fel att det finns en del invandrare och däribland många unga som begår brott. Jag säger inte att det är Sverige som gör att de begår brott men genom att segregera folk och placera dem i områden med stor invandrartäthet skapar vi ett utanförskap och en osäkerhet och då speciellt hos ungdomarna. Koncentrerar vi oss på att lära våra ungdomar, invandrare som svenskar, språk som alla kan kommunicera med tror jag att mycket onödigt våld kan försvinna. Språket blir makt och ett sätt att klara sig i samhället. Det viktiga här, enligt min mening, är att poängtera är att detta gäller både svenska ungdomar som svenskar med invandrarbakgrund.

En dag i november sitter jag och läser en artikel om just språkbristen och vad den kan ha för konsekvenser. Per-Åke Strid, författare och konsult tar upp precis problemet med brandkatastrofen. Han menar att när orden tryter kommer nävrätten fram. Han ställer frågan hur det ligger till med verklighetsuppfattningen, med identiteten och självkänslan hos förövarna i Göteborg. Kan möjligtvis deras kläna språk vara orsaken till symptomen, till deras våldsamma reaktioner, till deras misslyckanden- i skolan, i samhället och som naturlig konsekvens senare även på arbetsmarknaden? Strid menar att vi håller på att skapa en underklass- de modernmålsfattiga. De slås ut i vårt alltmer språkkrävande kunskaps- och kommunikationssamhälle. Utan språk ligger våra hjärnor för fädot. Vi får inte möjlighet att ingå i en vettig gemenskap med andra, eftersom grunden saknas för att vi tanke- och kunskapsmässigt, socialt och känslomässigt ska kunna agera förnuftigt och balanserat. Språket bygger vår identitet och självkänsla.

Han menar vidare att det inte är konstigt att en del av dessa modernmålsfattiga ungdomar slår på käften, tänder eld eller klottrar på väggarna. Insatserna som måste göras, att tillsätta speciella klasser med specialundervisning, kanske är kostsamt men det måste göras. Vi har mycket att vinna. Om åtgärderna vidtas för sent kanske mycket redan har gått förlorat.¹¹²

Jag tror att om man hade tagit hand om de tilltalade i brandrättegången i rätt tid kanske detta aldrig hade hänt. Då de hade haft problem med rättsväsendet tidigare var det kanske dags att se dessa unga brottslingar och

¹¹² Modernmålsfattiga- vår nya underklass, P-Å Strid, SvD brännpunkt 2000-11-07

göra något åt problemen innan deras liv var förstörda. För de dömda för diskotekbranden är det nu redan för sent. Många menar att invandrare och flyktingar inte har någon trygg bas att stå på och att den rycktes bort från dem.

Många av de ungdomar som begår brott är födda i Sverige och jag anser att man inte kan "skylla" på deras invandrarbakgrund i all evighet. Det viktiga tycker jag är att se till orsakerna till frustrationen och framför allt till gängbildningarna som ökar i Sverige både bland svenska ungdomar och ungdomar med invandrarbakgrund. Jag menar att detta är en brist på verbal kommunikation som gäller många ungdomar men av naturliga orsaker är det vanligare när det gäller invandrare. Jag tror att det som fattas många ungdomar i dag är en grundtrygghet som de får av sina föräldrar men också av ett språk som de kan behärska och med vilket de kan föra ett samtal.

Det räcker inte att du kan skriva ett kortfattat mail på datorn eller ett SMS på din mobiltelefon. Du måste kunna uttrycka dig verbalt för att kunna komma framåt i livet. Grunden till ditt språk lägger du när du är liten. Det är då det är som viktigast. Se till att samhället tar vara på den tiden och låt de vuxna vara våra ungdomars guider och vägledare.

Detta är min åsikt och jag tror att en utveckling av språket kan vara en lösning av vissa problem och kan även verka förebyggande.

Jag anser att vi måste se detta problem med största allvar.

15 En jämförelse med Kodemålet

Varför jag vill jämföra Kodemålet med brandrättegången är det faktum att det även här gäller mycket unga våldsutövare och brottslingar. Dessutom blir även de unga männen här dömda till relativt långa fängelsestraff.

Kodemålet

1995 blev John Hron berövad livet vid Ingetorpssjön i Kungälv kommun. Mordet var ett slutresultat av en lång och utdragen misshandel utförd av unga nazistsympatisörer. Johns pappa var utlänning och därför fick John utstå sparkar och slag för att till sist medvetlös kasa ner i Ingetorpssjön för att där drunkna. Detta meningslösa våld utfördes av unga killar som var ute och tältade i området runt sjön. Hur kommer man på ett sådant här vansinnesdåd? Mikael F som blev dömd för mord och försök till misshandel, var 18 år och dömdes till fängelse i fem år. Daniel H dömdes för mord, försök till misshandel och olaga hot till fängelse i åtta år. Johan B dömdes för grov misshandel, försök till grov misshandel, olaga tvång i två fall och grov stöld till fängelse i tio månader. Både frivårdsmyndigheten och socialnämnden ansåg att Johan B borde överlämnats till socialtjänsten för adekvat vård. De ansåg inte att det fanns synnerliga skäl för att döma till fängelse. De menar att den normala påföljden för gärningsmän i den åldern är just vård inom socialtjänsten. Som tur var, enligt min åsikt, var hovrätten inte överens med frivården och tittade mer på straffvärdet och brottets allvarliga art och menade att synnerliga skäl för fängelse förelåg. Johan B var 18 år när brottet begicks i likhet med Daniel H och Martin B som också fick fängelse. Mikael F som fick fem års fängelse var endast 16 år gammal. Frågan är då varför Mohammadyeh inte fick fängelse i brandrättegången. Han var äldre än Mikael F och fick fyra år slutna ungdomsvård. Resultatet är att hovrätten tyckte att mord är synnerliga skäl men inte grov mordbrand. Inte ens en mordbrand där det omkommer 63 unga människor. Å andra sidan kan man också se slutsatsen att domstolarna i Sverige tolkar lagen så att en grov mordbrand kan leda till åtta års fängelse för en 18-årig ung man. Samtidigt som man dömer en 18-årig man för att ha misshandlat en 14-årig kille så mycket att denne blir medvetlös för att sedan låta denna rulla ner i en sjö så att han drunknar. Med andra ord uppsåtligt tagit livet av honom. Likgiltigt och rått mördade dessa ungdomar John Hron. Frågan är då om mordbranden på Hisingen var anlagd för att avsiktligt ta livet av 63 personer- kan man jämföra dessa brott? Mordbrand har inget att göra med att avsiktligt ta livet av någon. Som ovan nämnts räcker det med att faran är uppfylld och det var den ju i allra högsta grad i mordbranden på Backaplan.

Slutsatsen man kan dra av detta är ju att domstolarna inte har någon praxis på detta område. Att unga människor begår sådana här grymma våldsbrott utan att vara psykiskt störda har varit en ovanlighet och därför vet man inte vad som ska klassas som särskilda och synnerliga skäl för fängelsestraff.

Man måste utreda rättsläget så att man får en klar lagstiftning, vad gäller ungdomsvåldet, anser jag.

Frågan uppkom i båda domstolsinstanserna om Martin B med uppsåt avhöll sig från att avslöja grov misshandel. Tingsrätten menade att detta lagrum är avsett för den som i förväg känner till att ett brott ska förövas. Det skulle ligga på åklagaren att bevisa att det funnits stunder mellan misshandelstillfällena då Martin B borde insett att han genom att meddela polisen skulle kunnat förhindra upprepad grov misshandel. Hovrätten menade till skillnad från tingsrätten att ansvar skulle utdömas för Martin B för underlåtenhet att avslöja grov misshandel till fängelse i fyra månader. Noteras bör att hovrätten höjde fängelsestraffet för huvudmannen, från sex år till åtta års fängelse för mord

Om man ser till Kodemålet och jämför detta med brandrättegången är det meningslöst våld, oskyldiga offer, provocerade handlingar som lett till döden. I Kodemålet har man i mycket större utsträckning utrett vem som har gjort vad och de dömda i Kode har berättat vad som hänt. Man kan ju fråga sig om dessa killar idag hade blivit dömda i medgärningsmannaskap och då samtliga för mord på John Hron, i likhet med Malexander- målet och brandrättegången.

Som i Malexander- målet och brandrättegången har hovrätten även i Kodemålet höjt fängelsestraffen för dessa grymma våldsbrott. Trots de tilltalades ålder har "huvudmännen" fått ovanligt höga straff. Om man ser till medgärningsmannaskapet som har tillämpats i de senare fallen kan man ana en tydlig markering mot gängbrottsligheten. Det är inte uttalat men jag tror att domstolarna klart vill påpeka att det inte ska löna sig varken att skylla på varandra som i Lindomemålet eller att vara inbördes lojala som i Malexander och brandrättegången.

Om man ser till Kodemålet och brandrättegången, tycker jag att det är dags att vi höjer straffen för brott mot liv och hälsa. Konsekvenserna blev ödesdigra på Backaplan den kvällen när de fyra killarna ville sätta igång brandlarmet för att förstöra festen. Oansvarigt, fruktansvärt och tanklöst- man kan kalla det vad man vill men att jämföra det straffvärdsmässigt med ett kallblodigt mord- går det verkligen att göra? Skillnaden mellan Kode och Brandkatastrofen är att de dömda i Kode hade bestämt sig för att ta livet av en fjorton årig kille- John Hron. De hade uppsåtligt dödat honom och dömdes sedan därefter.

De 63 offren i branden var inte en medveten konsekvens av de tilltalades gärning. Men att de alla fyra var skyldiga till grovt vållande till annans död, ett oaktsamhetsbrott, kan väl ingen säga emot. Att de fyra killarna var oaktsamma när de tände eld nere i kulverten, så nära en festplats med flera hundra personer, behöver inte ens diskuteras. Frågan är varför inte åklagarna tog upp vållande till annans död i åtalet. Dessutom är det utrett att man kan döma i brottskonkurrens med brotten i 3 kapitlet i Brottsbalken.

När sådana här grymma våldsbrott blir mer och mer vardagsmat kan man tycka att domstolarna borde gå på en och samma linje. Rekommendationer från diverse riksdagsgrupper och utredningar att man ska beakta gärningsmannens unga ålder, uppsåt, skada, kränkning etc. är bra men i verkligheten blir detta kanske svårt att efterleva. Jag anser att det borde vara

tuffa straff när det gäller brott mot liv och hälsa. Vi måste värna om vår kroppsliga integritet och vår trygghet. Vi ska veta och kunna lita på att om man blir grovt misshandlad eller blir utsatt för sexuella övergrepp, ska gärningsmannen bli frihetsberövad i en tid så att det blir kännbart för honom. Man skulle i sin tur kunna sänka straffen för en del andra brott men att straff för brott mot liv och hälsa ska vara i särklass högst, enligt min mening. Jag tycker till exempel att tre års fängelse för barnmisshandel är skrattretande kort tid, ett straff som utdömdes i vår Högsta domstol för endast några dagar sedan.

16 Analys och slutord

Jag vet inte om jag har fått svar på alla frågor jag ställt mig. Rättsläget när det gäller medverkansansvaret och uppsåt är ganska oklart.

Något som jag tycker är konstigt är skillnaden i påföljd om man jämför RH 1996:147 och brandrättegången. Den grova mordbranden i rättsfallet från 1996 rörde också en ung lagöverträdare och brottsrubriceringen var som i brandrättegången grov mordbrand. Den dömde i det tidigare rättsfallet satt på en sluten avdelning och han var omhändertagen på grund av tidigare brott- dråp. Han dömdes för att han framkallat fara både för människor och för annans egendom. Antalet personer i byggnaden var dock endast fyra och ingen miste livet. Antalet personer på diskoteket på Hisingen var över 200 och 63 miste livet. Straffvärdet är självklart mycket högre när det gäller gärningen vid diskoteket på Backaplan. Men det är samma brottsrubricering och det gäller återfall i brott på samtliga utom Meysam Mohammadyeh. Hur kan det skilja sig så i påföljder när det gäller dessa unga människor. Har domstolarna blivit så mycket hårdare på fyra år? Jag kan tänka mig att den ökande gängbrottsligheten har fått domstolarna att tänka till och att de vill markera när det gäller sådana här brott. De kanske ser en tendens vid sådana här brott att våldet både blir råare och mer hänsynslöst.

Kan det vara så att media har sådant inflytande på våra domstolar att de tilltalade i uppmärksammade mål får strängare straff än de i okända mål?

En annan fundering jag har haft och har fortfarande är varför åklagarna i brandrättegången inte yrkade på vållande till annans död. Kanske var de så inriktade på att säkra den lilla bevisning de hade och försöka med alla medel få de tilltalade att berätta. Till och med så inriktade på att få dem fällda att de helt enkelt struntade i vållandeåtalet. Rent juridiskt är det något som fattas i åtalet om man ser till gärningarna och framför allt konsekvenserna. Men allmänheten är nöjd och då är väl de flesta nöjda. Jag tror dessutom inte att försvarsadvokaterna skulle yppa något om att det fattas ytterligare brott som inte tas med i åtalet.

Sedan kan jag tycka att det är underligt varför inte åklagarna hävdade att Kaveh var "huvudman" och de andra medhjälpare. Men det är nog där problematiken med medverkansansvaret kommer in. Efter de fällande domarna i Malexander- målet, tog åklagarna en chansning och gjorde likadant; yrkade på att alla skulle dömas för mordbrand i medverkansansvar. Var domen rättvis?

Om man ser till annan praxis, tycker inte jag att den var det. Men ser man till den katastrof de åstadkommit genom sina handlingar, kan någon annan påföljd inte komma på tal. Saken är här att jag låter mitt hjärta skriva och det juridiska tänkandet kommer i andra hand.

Jag anser att det kanske är dags i det svenska rättsväsendet att lagstifta om uppsåt. Jag har inte själv något förslag på hur den skulle se ut men jag menar att bedömningen om en gärning är utförd med uppsåt eller ej kan mycket lätt bli skönsmässig. Speciellt då när vi tar exemplet om eventuellt uppsåt och det hypotetiska provet. Jag tror att det är snudd på en omöjlighet att en domstol

ska kunna ta reda på hur en person skulle handlat om han hade vetat konsekvenserna. Det är som namnet säger en hypotes- en omöjlighet i det verkliga livet bekräfta. Sedan är det ju oerhört svårt för våra nämndemän att avgöra i frågor där uppsåtsfrågan är oklar. När det är komplicerat för jurister är det snudd på en omöjlighet för lekmän att se om ett brott har begåtts med uppsåt eller ej.

Sedan vill jag även återkomma till min kritik till lagen mordbrand. Den härstammar från 1800- talet och det är kanske på sin plats att ändra den. Mordbrand har inget med mord att göra utan syftar helt på en anlagd brand och den faran som man framkallar genom denna. Orden anlagd brand betyder att man medvetet och uppsåtligt tänd eld på något. Har det inte kommit människor till skada kan man då döma i brottskonkurrens med exempelvis skadegörelse. Har det skadats människor kan man i stället döma för anlagd brand *och* vållande till kroppsskada. Jag anser att det inte är bra att ha kvar mordbrand för det är en brottsrubricering som är feltolkad av de flesta.

Slutligen skulle jag vilja säga att detta arbete har fått mig att vilja se en mer utförlig redogörelse över hur domstolarna beslutar i olika fall i vad gäller uppsåt. Det är skrämmande att hovrätten uppenbarligen inte kunde redogöra för uppsåtsfrågan i brandrättegången mer än det lilla stycket jag har återgett. Det tycker jag inte är acceptabelt att döma till ett brott som kräver uppsåt och sedan inte kunde svara på hur man bedömde det.

Det finns risk för rättsosäkerhet om domstolar i Sverige blir så rädda för ett nytt Lindomefall att de dömer till kollektiv skuld utan att utröna alla tilltalades skuld i målet. Samtidigt tycker jag det är rätt att markera mot gängbrottslighet och speciellt då MC - klubbar och nazistorganisationer, som skapar egna inre lagar och regler. Man ska inte som brottsling "tjäna" på att vara lojal mot sina kamrater eller skylla på varandra. Men denna markering ska inte gå ut över rättsäkerheten. Det är en svår nöt att knäcka då vi våra grundlagar skyddar både organisationsfrihet och yttrandefrihet samt att vi inte har någon lagstiftning som säger att den tilltalade i rättegångar måste tala sanning eller yttra sig överhuvudtaget. Frågan är då hur långt vi ska gå för att skydda dessa friheter, när det ofta i rättegångar verkar vara brottsliga organisationer/ligor.

Jag hoppas att läsarna har fått en uttömmande redogörelse om brandrättegången i Göteborg och att jag har svarat på de frågeställningar jag hade och förklarat mina förslag till ändring. Om det är rätt eller inte, vet jag inte men det är i alla fall min bedömning av rättsläget, trots att det är på många ställen är oklart och svårförståligt.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

Ds 1993:15 Efter Lindome, Fritzes förlag, Stockholm 1993

SOU 1944:69 Lagstiftning om brott mot staten och allmänheten, Straffrättskommitténs betänkande, P. A. Norstedt & söner, Stockholm 1945

SOU 1986:14 Fängelsestraffkommitténs betänkande, påföljd för brott

SOU 1996:185 Straffansvarets gränser, Straffansvarsutredningens betänkande del II

SOU 1999:68 Brandkatastrofen i Göteborg, Fritzes förlag, Stockholm 1999

Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval)

Litteratur

Beckman Nils, Bergendahl Ragnar, Strahl Ivar, Brotten mot staten och allmänheten, P. A. Norstedt & Söner Förlag, Stockholm 1957

Cavallin Samuel, Skuld, Iustus förlag, Uppsala 1999

Frände Dan, Allmän straffrätt En introduktion, Institutionen för straff- och processrätt, Helsingfors 1994

Hoflund Olle, Anteckningar om påföljdssystemet, Juristförlaget Stockholm 1983

Hoflund Olle, Farebegreppet i straffrätten, Norstedts, Stockholm 1967

Holmberg Carl, Hult Bengt, Leijonhufvud Madeleine, Wennberg Suzanne, Kommentar till Brottsbalken del I- Brotten mot person och förmögenhetsbrotten m.m., Norstedts juridik, Stockholm 1995

Holmqvist Lena, Leijonhufvud Madeleine, Träskman Per Ole, Wennberg Suzanne, Brottsbalken En kommentar del II Brotten mot allmänheten och staten m.m., Norstedts juridik, Stockholm 2000

Jareborg Nils, Brotten 3:e häftet Brotten mot allmänheten och staten, Norstedts, Stockholm 1987

Jareborg Nils, Handling och uppsåt, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm 1969

Jareborg Nils, Straffrättens ansvarslära, Iustus förlag, Uppsala 1994

Jareborg Nils, Straffrättens gärningslära, Norstedts juridik, Stockholm 1994

Jareborg Nils, Zila Josef, Straffrättens påföljdslära, Norstedts juridik, Stockholm 2000

Jareborg Nils, Uppsåt och oaktsamhet, Iustus förlag, Uppsala 1986

Leijonhufvud Madeleine, Wennberg Suzanne, Straffansvar, Juristförlaget, Stockholm 1997

Löfmarck Madeleine, Straffrättens konkurrensproblem, Norstedts, Stockholm 1974

Sterzel Georg, Studier rörande påföljdspraxis m.m., Jure, Stockholm 1998

Sterzel Georg, Studier rörande påföljdspraxis m.m., Supplement 1999, Jure, Stockholm 1999

Strahl Ivar, Allmän Straffrätt i vad angår brotten, P.A. Norstedt & Söner förlag, Stockholm 1976

Strömmerstedt Monica, Med vett och vilja Uppsåtets gränser i doktrin och praxis, Juristförlaget, Stockholm 1987

Övriga källor

Hagströmer J, Om mordbrandsbrotten enligt svensk rätt, Tidskrift for Retsvidenskab 9-10, 1897

Herlitz Carl Erik, Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?, Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet, 1996-97

Linné Peter, Allt hårdare straff i hovrätterna, Göteborgs-Posten, 2000-08

Kristiansson Thomas, Juridiskt är branden uppklarad, Göteborgs-Posten, 2000-08-30

Larsson Arne, Alla fyra fälls för mordbrand, Göteborgs-Posten, 2000-08-30

Arwidson Thorulf, Svårt för lekmän att tolka lagen Brandkatastrofens juridiska nöt är gärningsmännens uppsåt, Göteborgs-Posten, 2000-05-10

Cederlund Gustaf, De klagör de ofattbara, Jusektidningen nummer 9- 2000

Althin Peter, Advokater oroliga för rätts säkerheten, Helsingborgs Dagblad, 2000-07-19

Strid Per-Åke, Modersmålsfattiga- vår nya underklass, Svenska Dagbladet, 2000-11-07

Historik över branden, Göteborgs-Posten Fakta, 2000-08-30

Linné Peter, Det fanns inget uppsåt, Göteborgs-Posten 2000-08

Berglund Conny, Höglund Jan, Nyström Ulf, Kollektiv skuld livsfarligt, Intervju i Göteborgs-Posten med Anders Stening, 2000-06-05

Rättsfallsförteckning

Nytt Juridiskt Arkiv

NJA 1980 s.191

NJA 1980 s.514

NJA 1959 s.63

NJA 1950 s.150

NJA 1975 s.585

NJA 1927 s.1

NJA 1985 s.757

NJA 1975 s.594

NJA 1995 s.448

NJA 1996 s.27

NJA 1980 s.606

NJA 1992 s.474

Hovrättsdomar:

Dom 2000-08-29 Hovrätten för Västra Sverige

Målnummer B 2957-00 "Brandrättegången"

RH 1984:31

RH 1995:51

RH 1996:147

RH 1996:82

RH 1991:51 "Lindomefallet"

RH 1997:1 "Kodemålet"